

Förord

Föreliggande volym utgör en särskild bilaga till Kommittén för hemlösas slutbetänkande. Den består av fristående bidrag som forskare och utvärderare har skrivit på uppdrag av kommittén. Dessa bidrag har varit en värdefull källa för kunskap när kommittén har utarbetat sitt slutbetänkande. När vi nu avslutar vårt särskilda regeringsuppdrag är det väsentligt att denna kunskap sprids vidare till en mängd aktörer och i övrigt intresserade i samhället. Författarna ansvarar själva för innehållet i sina respektive bidrag.

Stockholm i december 2001.

Widar Andersson

Innehåll

Vräkningar i praktiken – vilka vräks och vilka får stanna?

Av Cecilia Löfstrand

1	Inledning	123
	Syfte och frågeställning.....	123
	Metod och material	124
	Disposition och läsanvisningar.....	127
	Juridiska förutsättningar	128
	Centrala begrepp	134
2	Vräkning i praktiken.....	137
	Formell avhysning.....	138
	Hyresvärden	138
	Socialtjänsten.....	141
	Kronofogden	145
	Informell avhysning	148
3	Att förhindra vräkning	155
	Informella kontakter	155
	Bistånd vid klagomål	156
	Bistånd till hyresskuld.....	158
	Exempel 1	159
	Exempel 2	159
	”Svartjobb”	161
	Kontraktsumvandling	164
	Vräkningsförebyggande samarbete	166
	Rollfördelning och perspektiv.....	167
	”Positiva vräkningar”	177

	Sekretess	178
4	Vilka vräks och vilka får stanna?.....	181
	Särbehandling av hushållskategorier	182
	Bilden av bostadslösa som "ensamstående"	188
5	Avslutande sammanfattning.....	189
	Referenser.....	193

Vräkningar i praktiken – vilka vräks och vilka får stanna?

av Cecilia Lofstrand

1 Inledning

Denna rapport bygger på en studie av "vräkningsprocesser" som genomförts under våren och sommaren 2001 vid sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. Projektet har letts av docent Ingrid Sahlin och har finansierats av Kommittén för hemlösa.

Syfte och frågeställning

Vägen från världens besked om uppsägning av hyreskontraktet – grundad på försenade eller uteblivna hyresinbetalningar, eller, mindre vanligt förekommande, "störande beteende" – till hyresgästens vräkning kan vara en utdragen process med många olika aktörer inblandade. Mindre än hälften av alla vräkningsärenden går så långt som till verkställighet (Stenberg 1984, s. 11, Flyghed 1995, Flyghed 2000). En intressant fråga är då vilka av de vräkningshotade hushållen som får bo kvar och vilka som faktiskt vräks och hur hyresvärden, socialtjänsten och kronofogden resonerar och agerar i de olika fallen. Hur använder de, var för sig och tillsammans, sitt handlingsutrymme i förhållande till lagens ramverk? Uppstår lokala handlings- och bedömningsmönster som gör att man kan tala om "lokal vräkningspolicy"? Dessa frågor försöker jag angripa i och med denna rapport.

I rapporten presenteras en analys av det sätt på vilket hyresvärd, socialtjänst och kronofogde talar om rutiner och bedömningar som inbegrips i vräkningsprocessen. Syftet är att ge en bild av (lokal) policy i praktiken med avseende på hur vräkningsprocessen kan hanteras. Studier av lokal policy inbegriper de centrala och återkommande sätten att formulera sina handlingsstrategier, de olika kategoriseringar den bygger på och de föreställningar som dessa har sitt ursprung i och reproducerar (Selznick 1949). Myndighetsföre-

trädares och hyresvärdars sätt att tala om sin respektive policy och om enskilda fall kan betraktas som "institutionella berättelser", som inte bara rättfärdigar föreslagna åtgärder utan "skänker moralisk mening och innebörd" åt parternas respektive handlande (Hydén 1995, s. 195). Kronofogde- och sociala myndigheter, liksom bostadsföretag, utgör här exempel på institutioner. Jag tänker mig alltså att sådana institutionella berättelser även skapas inom bostadsföretagen – genom hyresvärdars sätt att tala om och förhålla sig till såväl önskade som oönskade hyresgäster och bostadsökande. Hyresvärdens, socialtjänstens och kronofogdens sätt att tala om vad de gör, hur man bör göra och varför relateras i analysen till bostadslösas erfarenheter av vräkning och vräkningsrisker. De vägar som enligt de olika parterna finns för att undvika en formell avhysning diskuteras i ett särskilt avsnitt.

Metod och material

Bandade samtalsintervjuer har genomförts med

- en tjänsteman vid ett kommunalt bostadsföretag (HV1),
- tre socialarbetare (gruppintervju) som arbetar i ett projekt för att förebygga vräkningar genom uppsökande arbete (S1 – S3),
- tre boendesekreterare (BS1 – BS3)¹,
- sex förrättningsmän vid kronofogdemyndigheten (två fokusgruppsintervjuer med tre förrättningsmän i varje grupp, KFM1 – KFM6),

¹ "Boendesekreterare" (eller liknande benämning) är vanligtvis socionomer som är anställda av och har sin arbetsplats på socialtjänsten. I vissa kommuner är boendesekreteraren anställd av socialtjänsten men har sin arbetsplats på ett (allmännyttigt) bostadsföretag som bidrar med en andel av boendesekreterarens lön. Boendesekreterares huvudsakliga arbetsuppgift består i att ordna bostäder eller boende åt klienter som riskerar att bli av med eller helt saknar en egen bostad. De har därigenom ofta både formella och informella kontakter med fastighetsägare. När "boendesekreterare" citeras används förkortningen BS. BS1 arbetar i en stadsdel i Göteborg och har sin arbetsplats på socialtjänsten. BS2 arbetar i en medelstor kommun och har sin arbetsplats på bostadsföretag, som också betalar en del av lönen. I avsnittet om hyresvärdens sätt att tala om rutiner och bedömningar som inbegrips i vräkningsprocessen citeras HV1 och HV2. HV2 är en av de tre intervjuade boendesekreterarna (BS2) men framträder här som hyresvärd eftersom han arbetar på bostadsföretaget och helt antagit hyresvärdens perspektiv i sitt arbete. BS3 arbetar i en stadsdel i Göteborg och har sin arbetsplats på socialtjänsten. BS3 och HV1 arbetar tillsammans i ett projekt för att förebygga vräkningar och har av den anledningen intervjuats tillsammans.

- tre socialarbetare som arbetar inom socialtjänstens ekonomi-sektion (SE), individsektion (SI), respektive vid kommunalt alternativboende (AP)², samt
- två vräkningshotade hushåll (H1, H2).

Därutöver har jag använt mig av tretton samtalsintervjuer med bostadslösa personer (IP1-IP13), minnesanteckningar från observationer vid tre avhysningar då jag särskilt iakttagit interaktionen mellan representanter från socialtjänsten (i den mån de närvarade vid avhysningarna), hyresvärden, kronofogden och hushållet i fråga. I dessa ärenden har jag också haft till mitt förfogande beslut om handräckning för avhysning från kronofogdemyndigheten och/eller beslut och domar från hyresnämnd, tingsrätt och Svea hovrätt. Utöver egen empiri använder jag JO-beslut i frågor av relevans för problemområdet.

Alla intervjuer har bandats och skrivits ut i sin helhet. Utskrifterna har sedan analyserats med avseende på några övergripande teman som exempelvis "gräsrotsbyråkratens" arbetssituation och dilemman, kategoriseringar och differentieringar mellan olika typer av vräkningshotade hushåll, bedömningar och utfall av vräkningsprocessen relaterat till hushållstyp och uppfattningar om moral och ansvar för den uppkomna situationen. När det gäller intervjuerna med de bostadslösa personerna har jag i analysen fokuserat på två aspekter: Dels på de händelser som föregått en (formell eller informell) vräkning, dels – i de fall när de varit vräkningshotade – vad som möjliggjort kvarboende. Den sistnämnda aspekten har också varit ett framträdande tema i intervjuerna med de tjänstemän som är inblandade i vräkningsprocessen.

Intervjuerna med bostadslösa har genomförts i Göteborg. Intervjuerna med tjänstemän (anställda inom socialtjänsten, kronofogdemyndigheten och bostadsföretagen) har också till största delen

² Altbo är benämningen på kommunens "alternativa boende" i Göteborg. Altbo ingår sedan 1993 som utförare i kommunens beställare- och utföraresystem och där socialtjänsten är beställare av olika "boenden". Det finns fyra Altbo-distrikt med något olikartad organisation. Generellt kan man säga att målgruppen är bostadslösa missbrukare (och/eller bostadslösa med psykiska problem) inskrivna vid socialtjänsten och boendeverksamheterna organiseras enligt "trappmodellen". Boendetrappan inom Altbo (liksom inom de frivilliga organisationerna) är uppdelade på olika "steg" som utgörs av en viss typ av likvärdiga boenden, med avseende på standard och kontroll. Varje steg antas också kunna identifiera en särskild "målgrupp" med särskilda "behov" (se vidare Lövstrand 2001). Boendetrappans organisering bygger på föreställningen att man successivt "lär sig att bo", tränas i att "klara eget boende" och kvalificerar sig för ett boende med bland annat bättre standard och lägre grad av kontroll (se vidare Sahlin 1996, 2000).

genomförts i Göteborg, men en boendesekreterare och två socialarbetare arbetar i en medelstor kommun. Syftet med denna rapport är emellertid inte att göra jämförelser mellan olika kommuner med avseende på hjälp- och åtgärdssystem (även om det i sig vore intressant och relevant). I dag vill jag presentera ett spektrum av förhållningssätt, handlingar, beslut och konsekvenserna av dessa. Som framkommer i det följande framträder här ett mönster som sannolikt överskrider kommungränser och som är av yttersta relevans att beakta vid en eventuell övervägning om regel- och rutinförändringar.

Det är svårt att komma i kontakt med bostadslösa personer för att kunna genomföra enstaka intervjuer. Att följa några personer under en viss tidsperiod är ännu mer problematiskt. De bostadslösa kan ofta inte uppge någon adress som man kan nå dem på och de flyttar ofta och mellan många olika typer av tillfälliga boenden och platser.

Det stora flertalet av de intervjuer med bostadslösa personer som bildar underlag till denna rapport genomfördes under hösten 2000 på uppdrag av Räddningsmissionen i Göteborg. Kontakterna etablerades på de frivilliga organisationernas matserveringar och caféverksamheter för hemlösa i Göteborg. Intervjuerna har med några undantag ägt rum i anslutning till sådana lokaler. Några personer har intervjuats vid flera tillfällen, men många har jag inte stött på alls sedan det tillfälle då intervjun genomfördes, trots att jag tillbringade relativt mycket tid på dessa platser under hösten 2000.³

Ett syfte med det nu aktuella projektet var att få kontakt med människor som har bostad men som riskerar att förlora den (exempelvis på grund av försenade hyresinbetalningar, hyresskuld eller för att grannar har klagat på "störande beteende") för att kunna följa dessa människor under en viss tidsperiod och därmed kunna studera hur deras situation utvecklar sig. Idén var att komma i kontakt med några vräkningshotade hushåll genom bostadsföretag i Göteborg. Jag har kontaktat några bostadsföretag med en förfrågan om att genom deras försorg få distribuera ett brev. I detta beskrivs projektet kortfattat och mottagaren tillfrågas om att ställa

³ Jag har försökt – och i viss utsträckning lyckats – hålla kontakten med några bostadslösa personer med hjälp av anställda inom frivilligorganisationerna, vilka ofta (men långt ifrån alltid) känner till var personen befinner sig eller brukar vistas. Det har emellertid också förekommit att dessa inte anser att det vid ett visst tillfälle (en akut situation eller liknande) är lämpligt att jag tar kontakt med den person jag söker. Jag har kunnat ha telefonkontakt med vissa, medan andra inte heller kunnat kontaktas per telefon eftersom de flyttat ut utan hänvisning till ny adress eller telefon.

upp på en anonym intervju om de händelser som föregår och inbegrips i hushållets aktuella situation. Om individen i fråga vill ställa upp på en intervju och eventuellt en fortsatt kontakt är det upp till honom eller henne att kontakta mig per telefon, e-mail eller genom att återsända följebrevet med några uppgifter om sig själv och för detta ändamål använda ett bifogat svarskuvert.

Min tanke var att följebrevet skulle kunna skickas ut tillsammans med hyresvärdens brev till hyresgästen om varning om uppsägning (med hänvisning till försenade hyresbetalningar, hyresskulder eller "störningar"). De representanter för bostadsföretagen som har kontaktats i detta syfte har emellertid inte varit positivt inställda till detta. Flera av de kontaktade ansåg att det inte vore etiskt korrekt att hyresvärderna förmedlar sådana kontakter.⁴ Någon av dem uttryckte det så att "det är en sak mellan hyresvärd och hyresgäst". De ansåg med andra ord inte det vara "etiskt riktigt" eller lämpligt att förmedla kontakter om en undersökning om hur hyresgästen upplever en sådan krissituation som en vräkning innebär samtidigt som de som hyresvärdar vill genomdriva en vräkning.

Jag har också försökt att distribuera mitt följebrev via socialtjänsten, som enligt hyreslagen underrättas när hyresvärdar säger upp någon och som ibland gör hembesök i syfte att bedöma om socialtjänsten skall gå in med sådana insatser så att ett kvarboende är möjligt. Kontakter som jag hoppas kommer att bli framgångsrika i detta avseende har etablerats. Jag har beviljats nödvändiga tillstånd och mitt brev har distribuerats (via handläggarens brev till klienten). Hittills har jag bara kommit i kontakt och genomfört intervjuer med två vräkningshotade hushåll (H1, H2). Jag har därför också analyserat utskriften av de tidigare genomförda intervjuerna, där bostadslösa personer berättar om sina egna erfarenheter av avhysningar de utsatts för, händelser som föregick avhysningarna och om sin bostadssituation efter avhysningen.

Disposition och läsanvisning

I nästa avsnitt redogör jag för de lagar som gäller vid vräkning. Därefter presenteras en teoretisk ram för analysen av de kvalitativa intervjuerna med tjänstemän inom socialtjänst, representanter för

⁴ Det skulle, enligt min åsikt, emellertid inte utgöra något hinder eftersom jag inte skulle behöva veta vilka hyresgäster som tar emot följebrevet och det skulle också vara helt upp till den enskilda hyresgästen att själv bestämma om han eller hon ville ha kontakt med mig.

bostadsföretag samt förrättningsmän från kronofogdemyndigheten. Avsnitt 2, "Vräkning i praktiken", innehåller en kort presentation av hyresvärdens, socialtjänstens och kronofogdens respektive arbetssituation och deras sätt att förhålla sig till olika typer av vräkningshotade hushåll. I avsnitt 3, "Att förhindra vräkning", presenteras olika möjliga vägar att gå för att undvika formell avhysning och för att det vräkningshotade hushållet skall kunna få bo kvar. De olika strategierna problematiseras med utgångspunkt i det teoretiska ramverket.

I avsnitt 4, "Vilka vräks och vilka får stanna?" fokuserar jag på hyresvärdens och socialtjänstens särbehandling av olika hushållstyper. Rapporten avslutas med avsnitt 5 som utgör en sammanfattning av de viktigaste slutsatserna.

En hel del citat förekommer i denna rapport. Avsikten med detta är tvåfaldig. För det första anser jag att det är viktigt att på ett tydligt sätt presentera underlaget för min analys för läsaren. Ett annat skäl är respekten för intervjupersonerna. Min önskan är att förmedla deras egna berättelser. Alla intervjupersoner har anonymiserats.

Citaten presenteras i regel fristående från den övriga texten med mindre bokstäver och indragen vänstermarginal. Vid enstaka tillfällen har citat integrerats i den övriga texten och har då markerats med citationstecken. Vid tillfällen då jag utelämnat något ur citatet markeras det på följande vis: [...]. När jag har infogat ett ord har det omslutits med klamrar: []. När intervjupersonen särskilt tydligt har betonat något eller några ord har jag kursiverat dem och kortare pauser (exempelvis då intervjupersonen tvekar eller söker efter ord) anges på följande vis: ... Personnamn och namn på platser, företag etcetera har tagits bort.

Juridiska förutsättningar

Detta avsnitt syftar till att redogöra för några juridiska förutsättningar för parternas agerande i den process som börjar med att hyresvärden säger upp hyresgästens hyreskontrakt och – i vissa fall – slutar med att en vräkning⁵ verkställs av kronofogdemyndig-

⁵ I juridisk terminologi är "vräkning" en samlingsbeteckning på "avhysning" och "avlägsnande". "Avlägsnande" sker endast då personen i fråga saknar hyresrätt, exempelvis vid husockupationer (Stenberg 1990, s. 36, Flyghed 1995, s. 99). I denna rapport kommer jag att använda termerna "vräkning" och "avhysning" omväxlande och som synonyma

hetens förrättningsmän. Flera aktörer är inblandade under denna process, varav de viktigaste utgörs av hyresgästen, hyresvärden, socialtjänsten och kronofogden.

Förhållandet mellan hyresvärd och hyresgäst regleras främst i hyreslagen (jordabalkens 12:e kapitel). Ett hyresavtal kan upprättas skriftligt eller muntligt⁶ (2 § första och andra styckena). Hyresavtal gäller för obestämd tid, men undantagsvis får avtal också ingås för bestämd tid. För att hyresavtalet skall upphöra att gälla krävs uppsägning och uppsägningstiden är för en bostadslägenhet tre månader (3 § första och andra styckena).⁷

Hyresrätten är förverkad om hyresgästen dröjer med betalningen mer än en vecka efter förfalldagen. Andra grunder för förverkande är i huvudsak överlåtelse eller andrahandsuthyrning utan hyresvärdens tillstånd, att hyresgästen använder lägenheten för andra ändamål än de avsedda, att lägenheten vanvårdas eller att det förekommer störningar i boendet, eller att den används till brottslig verksamhet (42 §).

Uppsägning av hyresavtalet med hänvisning till ”störningar i boendet” måste dels föregås av en uppmaning till hyresgästen att se till att störningarna upphör,⁸ dels en underrättelse till socialnämnden. Hyresvärden skall klargöra att hyresgästen kommer att sägas upp om rättelse inte sker (42 §). Det anses betydligt svårare att genomdriva en uppsägning av hyreskontraktet på grund av ”störande beteende” än om en hyresskuld har uppstått. I många fall väntar därför hyresvärden med att säga upp en hyresgäst som anses ”störande” till dess att en hyresskuld har uppstått eller hyran vid upprepade tillfällen betalats för sent (Flyghed 2000, s. 100).

När hyresgästen har förverkat sin hyresrätt har hyresvärden rätt, men naturligtvis ingen skyldighet, att säga upp hyresavtalet.

Om hyresrätten är förverkad på grund av dröjsmål med hyresinbetalningen kan hyresgästen återvinna hyresrätten om betalningen sker inom tre veckor från det att socialnämnden underrättats om uppsägningen av hyreskontraktet.⁹ Om socialnämnden

benämningar för den situation när hyresgästen ofrivilligt skiljs från tillträde till bostadslägenheten.

⁶ Om ett muntligt hyresavtal ingåtts kan var och en av parterna när som helst kräva att skriftligt avtal upprättas.

⁷ För hyresavtal som ingåtts för bestämd tid och som varar mindre än tre månader gäller kortare uppsägningstider, såvida annat inte har avtalats (4 §).

⁸ Om störningarna kan betraktas som ”särskilt allvarliga” behöver uppsägningen inte föregås av en tillsägelse om att vidta rättelse.

⁹ 1 juli 1993 förlängdes förverkandefristen och återvinningsfristen. Ett av syftena med att förlänga fristerna var, enligt Janne Flyghed (2000, s. 101), att minska antalet vräkningar. Han

inom denna tidsram skriftligen meddelar hyresvärden att den åtar sig betalningsansvaret återvinner hyresgästen sin hyresrätt (44 § första stycket.). Under dessa tre veckor får hyresgästen inte avhyssas (44 § sjätte stycket). Samtidigt som hyresgästen underrättas om uppsägningen skall socialnämnden meddelas. Om hyresrätten är förverkad kan hyresvärden vända sig till *tingsrätten* och begära lag-sökning och handräckning för avhysning av hyresgästen. Denne kan också vända sig till *kronofogdemyndigheten* (KFM) med en ansökan om betalningsföreläggande (krav på betalning av hyres-skuld) och/eller handräckning (för vräkning). Då vidtar en s.k. summarisk process. Hyresgästen tar del av hyresvärdens ansökan och de krav den innehåller. Om hyresgästen motsätter sig kraven måste hyresvärden vända sig till tingsrätten, men om hyresgästen inte gör det så kan KFM fastställa kraven i ett utslag (KFM 1999).

Om hyresvärden har sagt upp hyresgästen¹⁰ och denne inte flyttat vid hyrestidens utgång (dvs. om hyresgästen inte har flyttat ut ur lägenheten då uppsägningstiden är till ända) och vill förlänga hyresavtalet, är uppsägningen utan verkan om inte hyresvärden hänskjuter tvisten till *hyresnämnden* inom en månad efter hyrestidens utgång (49 § första stycket). I hyresnämnden prövas alltså tvister om förlängning av hyresavtal. Utgångspunkten är att hyresgästen har rätt till förlängning av hyreskontraktet (46 § andra stycket) I hyresnämndens uppgift ingår alltså inte att pröva uppsägningar i förtid där hyresrätten är förverkad.

Det finns alltså olika vägar att gå för hyresvärden. Valet av tillvägagångssätt beror på grunden för uppsägningen och syftet. KFM kan, om hyresgästen inte motsätter sig hyresvärdens krav, fastställa dennes krav i ett utslag genom den summariska processen. Detta blir enklare och billigare för hyresvärden jämfört med en tingsrättsdom och det går också snabbare att få ett utslag. Vare sig KFM eller tingsrätten tar hänsyn till hyresgästens situation, utan utslag eller dom fastställs på grundval av handlingar, vanligtvis bevis på att hyra ej betalats. I hyresnämnden skall däremot hyresvärdens skäl till att säga upp hyresgästen vägas mot hyresgästens intresse av att

menar vidare att dessa små förändringar inte nämnvärt påverkat möjligheterna för vräkningshotade hushåll att bo kvar. Dagens hyreslag karakteriserar Flyghed som "en strafflag till nytta för fastighetsägarna" i motsats till en "social skyddslag till hyresgästernas fördel".

¹⁰ Har hyresgästen exempelvis vid upprepade tillfällen betalat hyran för sent (men återvunnit hyresrätten genom att betala hyran inom arton dagar efter hyresvärden meddelat honom om uppsägningen) kan hyresvärden ha detta som grund för uppsägning av hyreskontraktet. Detta förutsätter att hyresvärden har varnat hyresgästen om att dröjsmålen kan leda till uppsägning av kontraktet innan hyresvärden säger upp hyresavtalet (Christensen 1994, s. 159 ff.).

få bo kvar och nämnden är fri att ta hänsyn till förmildrande omständigheter. Detta gäller dock inte fall där hyresrätten är förverkad och hyresvärden har sagt upp avtalet till avtalets utgång (46 § första stycket 1). Om hyresnämnden anser att hyresvärdens skäl till att inte vilja förlänga hyreskontraktet väger tyngre än hyresgästens intresse av att bo kvar kan beslutet bli att hyresgästen skall flytta. Ett sådant beslut kan läggas till grund för en ansökan om avhysning hos kronofogdemyndigheten (KFM). De tvister som tas upp i hyresnämnden kommer till socialnämndens kännedom först då avhysning skall verkställas. Om hyresvärden förlorar hyrestvisten kan denne ändå uppnå en ändring av hyresvillkoren till sin egen fördel, till exempel förkortad uppsägningstid. Detta förutsätter att hyresvärden ansökt om en sådan ändring av hyresvillkoren i förväg (51 § första stycket).

Om hyresvärden vill att hyresgästen både skall betala hyresskulden och flytta från lägenheten kan han begära att tingsrätten meddelar både betalningsföreläggande och handräckning för avhysning. Ett sådant kan sedan läggas till grund för en ansökan om utmätning och avhysning hos KFM. Hyresvärden kan också (om han inte tror att han kommer att kunna få hyresgästen att betala hyresskulden) välja att enbart begära handräckning för avhysning hos tingsrätten. I regel får hyresvärden på så vis ett snabbare avgörande som kan läggas som grund för ansökan om avhysning hos KFM (Stenberg 1990, s. 41 f.).

Då hyresvärden fått ett beslut om att hyresgästen skall flytta – en s.k. *exekutionstitel* – skall han vända sig till kronofogdemyndigheten (KFM) för att få vräkningen verkställd. KFM *underrättar* till att börja med den avhysningshotade per brev om avhysningsbeslutet. Meddelande om datum för avhysningen skickas även till hyresvärden och till socialnämnden. Hyresgästen skall också *delges* tidpunkten för avhysningen, vilket innebär att hyresgästen söks på hemadressen och (om det behövs) på arbetsplatsen. I första hand skall alltså den avhysningshotade delges personligen. Om det inte är möjligt "spikas" delgivningen genom att läggas i den vräkningshotades brevlåda. Avhysningen får *tidigast* verkställas en vecka efter det att hyresgästen delgivits. Avhysningen *skall* verkställas inom fyra veckor efter det att ansökan kommit till KFM (16 kap. 3 § UB). Hyresvärden kan bevilja anstånd med avhysningen. Han kanske avvaktar medan socialtjänsten utreder det vräkningshotade hushållets behov och ansökan om bistånd för att betala en eventuell

hyresskuld, eller försöker hyresvärden i sista minuten nå en uppgörelse med det vräkningshotade hushållet.

KFM kan medge anstånd med verkställighet av avhysning i upp till två veckor. Om ”synnerliga skäl” finns kan ytterligare två veckors anstånd beviljas. Om anståndet överstiger två veckor måste den avhysningshotade betala hyran för hela anståndstiden. Om hyresvärden beviljar anstånd har han rätt till en ersättning som brukar motsvara hyreskostnaderna för perioden, men som ibland betecknas som ”skadestånd”. Hyresvärdens anstånd med avhysningen varar längst sex månader. Om avhysningen då inte verkställts och hyresgästen under denna tid fortsatt att betala hyran i tid anses ett nytt hyresförhållande ha uppkommit.¹¹

Socialtjänsten kan ingripa när som helst under processen från uppsägning till vräkning. Då socialnämnden får meddelande om att hyresvärden har sagt upp hyresgästen skall den utreda om behov av åtgärd föreligger (50 § SoL). Om den vräkningshotade hyresgästen ansöker om bistånd till att betala uppkommen hyresskuld måste nämnden pröva hans behov enligt 6 § SoL. Huvudbestämmelserna om bistånd har delats upp på två paragrafer: 6 § och 6a §. I 6 § klargörs, att ”den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt (annat bistånd) på de villkor som anges i 6b–6f §§”. I 6a § stadgas, att ”den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes resurser att leva ett självständigt liv”. Vad som avses med ”skälig levnadsnivå” är inte helt klart. Men det ankommer enligt 6b § på regeringen att ange ett schablonbelopp för socialbidrag – en riksnorm – som skall gälla för hela landet. Beloppet skall justeras årligen och grunda sig på de konsumtions- och prisstudier som Konsumentverket gör. Om det finns särskilda skäl kan kommunen dock frångå såväl den fastställda riksnormen som kommunalt fastställda normer när socialbidrag beviljas (Fahlberg & Magnusson 1999, s. 66 f.).

Det är denna norm – som ofta benämns ”socialbidragsnormen” – som de intervjuade tjänstemännen refererar till när de i samband med bedömningar om bistånd till hyresskuld talar om att sökande har inkomster ”över” respektive ”under norm”.

¹¹ Detta under förutsättning att hyresvärden inte ser betalningen som skadestånd för hyresskuld, utan som hyresinbetalning.

Vräkningshotade hushåll som har inkomster som ligger över socialbidragsnormen kan beviljas bidrag för att betala uppkommen hyresskuld enligt 6g § SoL om det bedöms vara motiverat. Socialnämnden har alltså befogenheter att bevilja bistånd även i annat fall än vad som omfattas av försörjningsstöd och annat bistånd (Fahlberg & Magnusson 1999, s. 71). Bedömningar av exempelvis rätten till bistånd för att betala hyresskuld varierar därför mellan olika kommuner i landet (Flyghed 2000). Beslut om avslag på ansökan om denna typ av bistånd (enligt 6g §) kan i dag inte överklagas med förvaltningsbesvär till skillnad från beslut som fattas enligt 6b §–6f §. Från och med 1 januari 2002 kommer emellertid rätten att överklaga beslut om bistånd enligt 6g § att återinföras i den nya socialtjänstlag (2001:453) som då träder i kraft.

Hushåll som ansöker om bistånd kan få avslag om hushållets inkomster ligger över socialbidragsnormen. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att socialtjänsten i olika kommuner kan tillämpa olika principer för att beräkna hushållets inkomster och utgifter. Detta kan också skilja sig åt mellan enskilda handläggare och samma handläggare kan tillämpa olika principer i olika ärenden. Vad som betraktas som "godtagbara utgifter" i ett hushålls budget är inte givet. Inte heller hur risken för framtida svårigheter vid ett avslag skall vägas mot den sökandes ansvar för den uppkomna kris-situationen. Den enskilde handläggarens handlingsutrymme är med andra ord stort. De intervjuade tjänstemännens uttalanden i den följande framställningen om att de vräkningshotade hushållens inkomster ligger "över" eller "under" socialbidragsnormen som en motivering för att ge bifall eller avslag på ansökan om bistånd kan därför i viss mån ifrågasättas.

Ytterligare en princip som kan tillämpas om socialbidragshandläggaren vill bevilja bistånd även om beräkningar visar att hushållets samlade inkomster ligger över normen är att bevilja bidrag mot återbetalning. Huvudprincipen är att socialbidrag inte behöver betalas tillbaka, men om bidrag har beviljats enligt kommunens egna regler och med stöd av 6g § kan socialnämnden återkräva socialbidraget (Fahlberg & Magnusson 1999, s. 73).

Även om socialnämnden ger avslag på ansökan om bistånd enligt 6 § SoL har socialnämnden ändå kvar det "yttersta ansvaret" för att kommunens invånare får den hjälp de behöver enligt 3 § SoL.

De allmänt utformade mål som uttrycks i socialtjänstlagens portalparagraf har bland annat tolkats som allas rätt till arbete och bostad och att det åligger socialnämnderna att främja medborgar-

nas rättigheter på dessa områden (se till exempel Clevesköld, Lundgren & Thunved 2001).

I framställningen om hyresvärdens respektive socialtjänstens juridiska förutsättningar framträder en motsättning mellan dessa parter. Medan hyresvärdens mål är att ha "problemfria" hyresgäster inom det egna bostadsbeståndet, är socialtjänstens mål att hjälpa hyresgäster som har problem med sitt boende att kunna få bo kvar i sin bostad. De anses ha rätt till hjälp att anskaffa något annat boende även om de inte kan bo kvar, eftersom man skulle kunna hävda att en bostad ingår i vad som avses med "skälig levnadsnivå".

Centrala begrepp

I detta avsnitt presenteras några teoretiska begrepp för en analys av tre institutioners agerande utifrån (lokal) vräkningspolicy. De tre institutionerna utgörs av bostadsföretag, socialtjänst och kronofogdemyndighet.

Institutioner tvingas alltid anpassa sig till andra institutioner i deras omgivning (Selznick 1949). Hur interaktionen mellan institutionerna ser ut och vad den kännetecknas av påverkar det sätt på vilket policies utformas, liksom av de enskilda tjänstemännens handlingsutrymme – vad som upplevs vara möjligt att göra i olika situationer. I studier av samverkan mellan socialtjänst och hyresvärd är begreppet *kooptering* centralt.

Kooptering innebär att relationer av ett särskilt slag etableras mellan två (eller flera) institutioner så att den ena parten knyter upp den andra till sin egen fördel. Annorlunda uttryckt kan begreppet kooptering användas för att illustrera en viss typ av samverkan som inbegriper en ojämlik maktrelation. När en institutions legitimitet ifrågasätts och behöver stärkas kan den formellt kooptera en institution vars policy och mål överensstämmer någorlunda med grupper i samhället vilkas förtroende man vill vinna. Exempelvis kan facket ha en företrädare i en företagsstyrelse. Tjänstemän inom den koopterade institutionen kan *uppleva* att deras makt och inflytande ökar. I de flesta fall är det emellertid *ansvaret* som delas snarare än makten och inflytandet (ibid. s. 13 f.). Eftersom formella samverkansrelationer tvärtom antas utgöra en risk för att legitimiteten undermineras, kan kooptringen ske informellt. Här innebär kooptringen ofta reellt inflytande, som emellertid är dolt för utomstående (ibid. s. 15).

De ojämlika maktrelationer som kooptering innebär kan ibland leda till att den ena parten förändrar perspektiv och uppfattning om verksamhetens mål och medel. Socialtjänsten kan exempelvis i sitt samarbete med hyresvärdar anta deras perspektiv på "problemmhus-häll" – överta såväl deras definitioner som uppfattningar om vilka åtgärder som är legitima i olika situationer.

Ett annat centralt begrepp i studier av lokal policy är det engelska uttrycket "discretion" (se exempelvis Lipsky 1980) som i denna rapport översätts med (utövandet av) *diskretionär makt*. Den kan bestå i möjligheter att göra "undantag från regeln", exempelvis när en tjänsteman vid ett bostadsföretag accepterar bostadssökanden som egentligen inte uppfyller företagets formella krav, eller när en socialsekreterare beviljar bidrag till någon med inkomst "över norm". Den diskretionära makten är med andra ord knuten till den enskilde tjänstemannens handlings- och tolkningsutrymme i förhållande till lagen och lokalt utformade regelverk.

Verksamhetens policy innehåller de regler och villkor som antas gälla alla utan undantag. Tjänstemän inom offentlig sektor fattar dagligen beslut som påverkar situationen för deras klienter. De har då möjlighet att – och förväntas också i sin "professionella" roll – utöva diskretionär makt. De har ett handlingsutrymme och kan välja mellan att fatta beslut med hänvisning till de lagar och regler som styr institutionens verksamhet eller göra "undantag från regeln", vilka även de måste legitimeras, ofta med hänvisning till särskilda skäl eller den enskildes "speciella behov". I denna bemärkelse kan utövandet av diskretion förstås som en *selektionsprocess* (Selznick 1949, s. 64 f.). "Institutionella berättelser" (Hydén 1995, s. 195) utvecklas för att rättfärdiga sådana handlingar och ge dem "moralisk mening och innebörd" för den enskilde tjänstemannen.

De rutiner som hyresvärdar, socialarbetare respektive förrättningsmän, i egenskap av "gräsrotsbyråkrater"¹², skapar för beslutsfattande, interaktion med klienter och för att hantera en pressad arbetssituation betraktas här som respektive institutions policy. Det är alltså i "gräsrotsbyråkraternas" praktik som (lokal) policy utformas. Även om lagar och regler sätter gränser för det dagliga

¹² Michael Lipsky använder begreppet "street-level bureaucrats" (här översatt till "gräsrotsbyråkrater") för att beteckna en viss typ av tjänstemän (lärare, poliser, domare och socialarbetare är några professioner som nämns) utifrån deras arbetssituation. Lipsky definierar den kategori av tjänstemän som begreppet inbegriper på följande sätt: "Public service workers who interact directly with citizens in the course of their jobs, and who have substantial discretion in the execution of their work are called street-level bureaucrats." (Lipsky 1980, s. 3).

arbetets utformning, har "gräsrotsbyråkraten" i sitt arbete ett relativt stort handlingsutrymme. De har en relativt hög grad av autonomi i relationen till ledningen (och i förhållande till många andra typer av tjänstemän) samt möjligheten att utöva diskretionär makt. Det är denna position som gör dem till "policy-makers" (Lipsky 1980, s. 13). Ett kännetecknande drag hos den typ av professioner som här beskrivs är alltså att de *förväntas* använda sig av sin diskretionära makt i arbetet (ibid. s. 14).

Medan Selznick (1949) gör skillnad mellan en institutions (officiella) policy och utövandet av diskretion som någonting "utanför" policyn, hävdar Lipsky (1980) att policyn tvärtom utformas genom – och därmed alltså utgörs av – "gräsrotsbyråkraterns" utövande av diskretion. I det följande benämner jag Lipskys sätt att förstå "policy" som "praktisk policy" och inbegriper då alltså även den praxis som utformas i det dagliga arbetet och som underbyggs och uttrycks i "institutionella berättelser".

Så länge som gräsrotsbyråkraterns dilemma består kommer utövandet av diskretion att karaktärisera arbetet (Lipsky 1980, s. 15 f.). Deras *professionella status* innebär eller förutsätter utövandet av diskretionär makt, medan deras *byråkratiska status* förutsätter att de följer direktiv och lagar. Yrkesrollen inbegriper ofrånkomligen bägge dessa dimensioner (ibid. s. 19) och ter sig därför ofta motsägelsefull (ibid. s. 71). Rollen som "byråkrat" – som verkställer redan fattade beslut i enlighet med lagen – kan hamna i konflikt med rollen som "professionell" – någon som kan göra egna bedömningar av situationen och agerar med utgångspunkt i dessa även om det (ibland) kan innebära att man inte riktigt håller sig inom lagens ramverk.

BS3: Man *måste* ju kunna sina *lagar* grundligt för att kunna känna också möjligheterna i det. Innan dess så ser man ju bara "ääiihh" så här va. Då är man fyrkant. Men när liksom det här har landat och man liksom är säker i sin yrkesroll, så ser man ju möjligheterna. Man ser ju inte något hinder i det.

Socialtjänsten och i viss mån även hyresvärdar och förrättningsmän handlar på ett sätt som klienter kan uppleva som inkonsekvent, eller oförutsägbart och rent av godtyckligt. Den enskilde klienten kan såväl gynnas som missgynnas.

För de socialarbetare som arbetar med klienternas bostadsproblem tillkommer att de har att förhålla sig till två parter, utöver det egna regelverket. En socialarbetare som arbetar i ett projekt för att förebygga vräkningar uttrycker detta dilemma på följande vis:

S1: Jag menar vi är ju en verksamhet som strävar efter en hög service-nivå ... att vara flexibla och vara tillmötesgående och det är ju *både* mot fastighetsägarna och samtidigt till hyresgästerna. Så å ena sidan så vill vi ju vara serviceinriktade, samtidigt så *måste* vi ju hålla på dom, på dom ramar som vi har. Det här med sekretessen och då blir man fyrkantig. Så det liksom gäller att kunna vara liksom smidig och fyrkantig samtidigt. Och det är knökigt ibland. Det är faktiskt det. [...] I början så var det ju *väldigt* mycket frustration.

Vägen från hyresvärdens besked om uppsägning till vräkning är en i hög grad rutiniserad process. Samtidigt har såväl hyresvärd, kronofogde och socialtjänsten möjligheter att ingripa och förhindra en vräkning. Hur resonerar då parterna i olika situationer under denna process?

2 Vräkning i praktiken

I de allra flesta fall grundas beslut om vräkning på hyresskuld (Flyghed 2000, s. 100). Socialnämnden får då alltid besked om att hyresvärden sagt upp hyreskontraktet. Socialtjänsten kan i det läget bevilja bistånd till hyresskuld om hyresgästen ansöker om det. Det framgår dock av en undersökning av flera kommuner som genomfördes 1999 att socialtjänsten i vissa av dem i princip ger avslag till dem som söker bidrag till hyresskulder när de riskerar uppsägning (Socialstyrelsen 2000:1, s. 68 f.). Kommittén för hemlösa påpekar i sitt delbetänkande att "den typen av 'princip' inte är förenlig med vare sig kommunallagen eller socialtjänstlagen" (SOU 2000:14, s. 122). Alla ansökningar om bistånd enligt socialtjänstlagen skall nämligen prövas individuellt. Rutinerna för hur ansökan om bidrag till hyresskuld handläggs varierar alltså mellan olika kommuner. Det är anmärkningsvärt att de också kan skilja sig åt mellan olika stadsdelar inom samma kommun. Avslag eller bifall på ansökan om bidrag till hyresskuld blir därmed beroende av i vilken stadsdel hyresgästen är bosatt. I kommitténs delbetänkande påpekas att "en sådan ordning strider mot kommunallagens likställighetsprincip" (SOU 2000:14, s. 122).

Ett sätt att hantera ansökningar om bidrag till hyresskuld (som praktiseras i en stadsdel i Göteborg) är att först göra en individuell prövning för att sedan eventuellt bevilja bistånd men med återbetalningsskyldighet. Den boendesekreterare som citeras nedan är

emellertid skeptisk till att bevilja bistånd till hyresskuld över huvud taget och beskriver hur han brukar gå till väga i dag:

BS1: Man ska inte se [socialkontoret] först och främst som en bank där man lånar ut pengar till människor. Det är ganska hårt. Det är faktiskt sant. ... Så om man kommer på grund av att man har problem med pengar så kan man ge dom råd. Man kan ringa och prata med deras fastighetsägare i deras ställe. Men det är mycket individuellt – hur mycket tid man har – hur mycket man lägger på det. Man kan också rekommendera en person att själv ringa fastighetsägaren.

Antalet ansökningar om vräkningar (i relation till befolkningen) och andelen av dessa som verkställs varierar mellan olika kommuner och mellan olika stadsdelar. En delförklaring till detta kan vara socialtjänstens varierande rutiner vad gäller handläggning av ansökningar om bidrag till hyresskuld (Flyghed 2000, s. 99).

Formell avhysning

Hyresvärden

”Jag kanske är då den här som ... skrämmer hyresgästen på något sätt att 'du åker härifrån om inte du nu tar tag i din situation själv'”.

Liksom socialtjänstens handläggning varierar också bostadsföretagens rutiner i hyresskuld- och vräkningsärenden. En tjänsteman berättar att det kommunala bostadsföretag han arbetar hos inte under några omständigheter accepterar återbetalningsplaner. Redan då hyresgästen missat att betala en hyra agerar hyresvärden. Intervjupersonen resonerar på följande vis om denna princip:

HV1: Då är det precis som om du köper en bil på avbetalning eller köper ett hus på avbetalning. Det är en avbetalning. Jag, jag som hyresvärd, *jag* ser att jag har en avbetalning med dig. Du har ett avtal där du ska betala, varje månad, pengar till mig. Återigen då om man följer hyreslagen och sånt så har du förverkat din hyresrätt. [...] Då är det så här att då är det återigen *lagen* som klart och tydligt föreskriver att jag som hyresvärd måste *agera*. Gör jag inte det så är det *fel* va. [...] Så fort du blir efter med en månadshyra så agerar vi. [...] Vårt företag har ju sagt så här att ”vi medverkar inte till några avbetalningsplaner över huvud taget i dag” och det har vi inte gjort heller de senaste ... vi har *aldrig* gjort det. Så vi är *stenhårda* på det. [...] Prioriterar du någonting annat [än hyran] då så ... så ser inte *vi* att ... du klarar av ...

dubbla hyror ... i ett par tre månader. Det gör du inte, utan då är det någonting annat som ligger bakom. Och då är det [socialtjänstens] jobb att ta hand om det som är bakom då. [...] Vi *kanske* i samband med [socialtjänsten] kan liksom avvakta lite granna med verkställigheten men vi tar fram en dom. Vi försöker köra fram en dom så fort som möjligt på en avhysning ändå. *Där* kan vi ligga och slira lite grann om det är så att de ska in till socialtjänsten på möte.

Föreställningen att hyresvärden är tvingad att "agera", med andra ord säga upp hyresgästen och ansöka om vräkning då hyresgästen blivit efter med en månadshyra saknar stöd i hyreslagen. Hyresvärden har i en sådan situation möjlighet att säga upp hyreskontraktet, men är inte tvungen att göra det. Att hänvisa till lagen på detta sätt kan dock vara ett sätt att hantera och legitimera de egna handlingarna.

Socialtjänstens råd till dem som har hyresskuld att själva göra upp en avbetalningsplan med hyresvärden verkar (åtminstone i det här fallet) inte svara mot någon reell möjlighet. Det verkar finnas en föreställning hos hyresvärden att det finns andra, mer grundläggande och "sociala" problem som döljer sig "bakom" en hyresskuld vilka det är socialtjänstens ansvar att ta hand om. Samma tjänsteman fortsätter:

HV1: När de här problemen uppstår att *någon* människa *inte* passar in i det här regelsystemet. Någon som plötsligt blir sjuk eller arbetslös och inte betalar sin hyra, då hoppas ju *vi*, vilket ju lagen också föreskriver, att det ska finnas ett skyddsnät då i kommunen. Det är kommunens ansvar och sjukvårdens ansvar att ta hand om de personerna så att de här problemen över huvud taget inte ska uppstå hos *oss* som hyresvärd. Så är ju lagstiftarens mening ... och när det problemet uppstår så vill ju vi kontakta socialtjänsten då. [...] Vi önskar ju då att människan då kan bo kvar. Att det här ska fungera som vanligt igen och tyvärr så blir det ju så här ibland att vi hamnar i den sitsen och då är vi ganska överens om att individen verkligen inte själv *vill* bo kvar, *kan* inte bo kvar eller ... är så pass sjuk så att ... individen ska in i någon form av omsorgsverksamhet. Men då är det ju resan ut.

Medan socialtjänsten utreder ärendet kan hyresvärden avvakta med avhysningen men om socialtjänsten ger avslag, fullföljer hyresvärden vräkningen. Hyresvärden föreställer sig att det finns hyresgäster som inte vill bo kvar. De som "inte kan" och de som "inte vill" bo kvar tycks det vara legitimt att vräka. Men vem bedömer vilka hyresgäster som innefattas i dessa kategorier?

Intervjupersonen beskriver en, i hans mening, lyckad lösning på ett vräkningshot. En pensionerad man bor tillsammans med sin fru i en lägenhet med tre rum och kök. Mannens hustru går bort. I samband med detta uteblir några hyresbetalningar. Hyresvärden misstänker att mannen dricker för mycket alkohol under denna period och kontaktar socialtjänsten och meddelar följande ultimatum: Mannen kan undgå en (formell) vräkning om socialtjänsten går in och betalar hyresskulden och hyresgästen byter sin lägenhet på tre rum och kök mot en lägenhet med ett rum och kök. Om hyresgästen och socialtjänsten inte går med på detta villkor hotar hyresvärden med vräkning. Ett sådant villkor strider mot hyresgästens besittningsskydd såsom det formuleras i hyreslagen. Hyresvärden kan inte avbryta hyreskontraktet med hänvisning till att hyresgästen "inte behöver en så stor eller en så välbelägen lägenhet" (Christensen 1994, s. 84), men om återvinningsfristen gått ut kan mannen vräkas även om skulden betalas. Hyresvärden menar att om socialtjänsten inte accepterar hans villkor så "medverkar man från socialkontorets sida till att man vräker den här stackaren". Villkoret accepteras av socialtjänsten och mannen flyttar till den mindre lägenheten. Både tjänstemannen inom bostadsföretaget och representanten från socialtjänsten säger i samma intervju att de är nöjda med att de förhindrade att mannen blev bostadslös. De tar sig alltså rätten att bestämma inte bara om mannen får bo kvar eller ej, utan också var mannen skall bo.

Representanter för bostadsföretaget tycks uppfatta det som legitimt av vräka dem han definierar som "problemhushåll", men däremot inte "normala" hyresgäster och i synnerhet inte, som han säger, "normalfamiljer":

HV1: Men det är ju inga ... vad ska man säga, det är inga vanliga familjer. Vi har ju inte vräkt en enda, om vi säger, vårt distrikt här. Jag tror vi hade tolv stycken sammanlagt förra året i [den här stadsdelen]. Tror jag, eller tio, något sånt där. Och jag tror att vi, eller *tror, jag vet* att vi inte har avhyst en enda barnfamilj, inte en enda vanlig familj, inte en enda ... om man säger en *normalfamilj*. Utan det som vi har avhyst, det är då knarkare, pundare, missbrukare ... Det är ju det vi har avhyst.

En av de intervjuade representanterna för kommunala bostadsföretag har gjort en undersökning av vilken typ av störningar som förekommer oftast. Han kom fram till att den absolut vanligaste störningen som hyresgäster anmälde var ungdomar som hade haft fest och spelat hög musik och därmed stört andra hyresgäster om

nätterna. Samtidigt är det mycket ovanligt att ungdomar vräks, eftersom både hyresvärd och hyresgäster i området har överseende med ungdomar som har fest. Denna person har upprättat ett eget "störningsregister" som används för att "kolla att vi inte får in alltför felaktiga hyresgäster, sådana som vi inte vill ha in" och för att dokumentera "bevis" som hyresvärderna kan använda om, eller när, han vänder sig till tingsrätt eller hyresnämnd i syfte att vräka hyresgästen.

Hyresvärdarna tycks ha skapat sig en bild av att det å ena sidan finns "normala hyresgäster", å andra sidan "felaktiga hyresgäster". De "felaktiga" är det legitimt att avhysa som hyresgäster och – om de uppträder som bostadssökande – att avvisa. Dessa uppfattas som problem för företaget, respektive som en "risk" som bostadsföretaget vill eliminera genom sin "gränskontroll" (se vidare Sahlin 1996, s. 111 f.).

Socialtjänsten

"Allas boendesituation är inte vårt problem. Det är det ju inte."

Hyresvärderna definierar och identifierar, som framkommit ovan, de avvikande eller "felaktiga" hyresgästerna. Utifrån hyresvärdens perspektiv är det legitimt att vräka dessa eftersom socialtjänsten tillskrivs ansvaret för deras boendesituation. Socialtjänsten förväntas betala hyresskulden eller ordna någon annan form av boende. Det är då intressant att studera i vilka fall socialtjänsten anser att en hyresgäst har rätt att få hjälp att undgå vräkning. Som rubrikcitatet antyder sker en viss differentiering mellan de vräkningshotade hushållen. Vissa kategorier har rätt att få hjälp medan andra inte anses vara berättigade. Det sätt på vilket handläggarna på socialkontoren kategoriserar och differentierar mellan klienter inför beslut om avslag eller bifall på ansökan om bistånd till hyresskuld påverkas i hög grad av det samhällspolitiska klimatet.

Diskussionen om villkoren för att få socialbidrag, och i vilken utsträckning det är en rättighet eller inte, hör i stor utsträckning hemma i den samhälleliga politiska och ideologiska diskursen. Denna diskurs får relevans för socialarbetarna framför allt i form av en *legitimitetsdiskurs*. [...] Det betyder att socialarbetare måste kunna legitimera sina beslut, bifall eller avslag till socialbidrag i termer som ansluter till existerande samhälleliga och kulturella föreställningar och

normer om sociala rättigheter och skyldigheter (Hydén 1996, s. 192–193, kursiv i original).

Forskning visar att klienter konstrueras som sådana av handläggaren utifrån för det första ärendetyp, till exempel "hyresskuld". Man tar också reda på ålder och hushållssammansättning. Handläggaren försöker dessutom skapa sig en bild av det problem som antas vara "den bakomliggande orsaken" till hyresskulden. Klienter kategoriseras också utifrån deras individuella och moraliska ansvar för den uppkomna situationen. Med utgångspunkt i nämnda kategoriseringar sker sedan en differentiering mellan klienterna (se exempelvis Kullberg 1994, Cedersund 1992). Christian Kullberg (1994) har visat hur också klientens kön är av betydelse för vilken hjälp klienten erbjuds. Han poängterar att de kriterier som enligt 6 § SoL skall avgöra den enskildes rätt till bistånd är "*behovet av ekonomiskt bistånd och möjligheterna att tillgodose detta behov på annat sätt*" (ibid. s. 12 f.). Han framhåller att *orsaken* till individens problem inte skall inverka på bedömningar och beslut om bistånd. Socialsekreterare har dock i egenskap av gräsrotsbyråkrater ett relativt stort handlingsutrymme och studier visar att klienter med till synes liknande problem får olika bemötande just med hänvisning till deras ansvar för problemen (Kullberg 1994, Sahlin 1996).

Kategorisering av och differentiering mellan klienter kan i sig kanske inte undvikas. Däremot kan implikationerna ifrågasättas – på vilka grunder kategoriseringarna görs samt vad dessa får för konsekvenser. Att kategorisera kan beskrivas som att skapa en mental "karta" av "typer" av klienter på grundval av vissa karaktäristika framför andra. Vissa drag hos individen och vissa aspekter av dennes situation uppmärksammas, medan andra betraktas som ovidkommande eller snarare undgår att uppmärksammas. Då skapas en bild av klienten snarare än en bild av personen och hans eller hennes livssituation (Lipsky 1980, s. 59).

Lipsky poängterar att det sätt på vilket dessa kategorier definieras och identifieras får konsekvenser för den enskilde hjälpsökanden. Interaktionen mellan gräsrotsbyråkraten och klienten är dessutom strukturerad på ett sådant sätt att bilden av klienten reproduceras (Lipsky 1980, s. 69).

Tre intervjupersoner inom socialtjänsten arbetar tillsammans i ett projekt i en stadsdel i Göteborg för att förebygga vräkningar. De gör kontinuerligt hembesök hos vräkningshotade hushåll. I nedanstående citat diskuteras "gräsrotsbyråkratens" dilemma. Å

ena sidan ska de ge service genom att hjälpa eller bistå den vräkningshotade hyresgästen, å andra sidan representerar de en myndighet och uppfattas därmed som "byråkrater". De poängterar att den uppsökande verksamheten bör vara en "fri verksamhet".

S1: Vi har ingen *myndighetsutövning*. [...] Vi brukar göra så att vi skriver ett brev att vi har fått in en anmälan här från [bostadsföretaget] då och att vi, ja, att vi vill gärna göra ett hembesök och vi föreslår en tid då och att vi, vårt mål eller syfte med det är att se om vederbörande är i behov av någon form av insats eller hjälp ifrån socialtjänsten.

S2: Precis. Erbjuder oss som ett, som ett stöd och bistånd. Det är väldigt viktigt att man liksom inte, att man inte uppträder hotfullt på något sätt. Att vi inte kommer där och klampar på som, som för mycket *myndighet*. Även om vi ändå representerar en myndighet så är det viktigt att ändå ha.

S3: Vi är en myndighet men ändå inte.

S2: Nej, för att få *lov* att liksom ... för att *få* lov att bistå så måste vi vara.

S3: En *fri* verksamhet. Inget myndighetsutövande *så sett*.

En intervjuad boendesekreterare (BS3) i en stadsdel i Göteborg har till uppgift att förhindra avhysningar på grund av hyresskulder eller störningar, vilket bygger på ett nära samarbete med fastighetsägarna i stadsdelen. Boendesekreteraren gör hembesök tillsammans med en hyresvärd (HV1) för att "förebygga vräkningar" och "erbjuda hjälp" eller "bistånd". Vräkningshotade hyresgäster med hyresskuld kategoriseras dels utifrån ålder och hushållssammansättning, dels utifrån det problem som antas vara den "bakomliggande orsaken" till hyresskuldens uppkomst. Därefter fastställs det individuella moraliska ansvaret för uppkomsten av hyresskulden:

BS3: Då har vi ju liksom de här ... *gamla* ... med hyresskuld. För då kan man ju tänka så här att "*ja* de kan ju blivit senila, dom kan ha blivit sjuka, det kan ha hänt något. Det vet kanske inte anhöriga." Någon-ting har hänt när en gammal människa inte betalar hyran, för det är ju något *oerhört heligt* att man *gör rätt* för sig va. Och gör man helt plötsligt inte rätt för sig då är det något som har hänt. Det är så vi resonerar då va. Så har vi *unga* för då kan det handla om att de är inte mogna. Det kan vara missbruk. Vi har rätt mycket missbruk här i [den här stadsdelen]. Alltså det måste man ha en uppmärksamhet på. Då får vi vara liksom föräldrar, alltså du vet, då får vi ha den här föräldrarollen va. Och barnfamiljer. Sen kan det ju finnas annat också där att det finns *andra* liksom frågetecken kring den här personens *leverne*. En *medelålders* som ständigt, alltså med jämna mellanrum får hyresskuld

så börjar man undra. Medelålders, jag menar en sån här som vi då. Vi är ju också rätt noga med det här att man betalar. Då är det någonting som inte stämmer. Sånt borde *funka*.

Som medelålders och ensamstående person utan några, för socialtjänsten, kända problem har man föga hjälp att få hos socialtjänsten.

BS3: Det är klart alltså i *prioriteringen* i ansvar. Alltså ensamstående vuxen person utan några som *vi* vet, problem ... *gör* vi ju inte speciellt mycket åt. Det gör vi ju inte. Det får jag ju säga alltså.

Det bekräftas också i intervjuer med förrättningsmän från Kronofogdemyndigheten. Så här talar de utifrån egna erfarenheter av vilka hushåll som vräks:

KFM2: I alla fall jag tror att det är de mesta, de flesta är ensamstående.

KFM3: Ja, det kan man säga.

KFM1: Ja, det är det.

KFM2: Det verkar som att dom inte har något skydd hos soc heller, vet du. Dom får inte det. Soc går inte in, känner inte det ansvaret för ensamstående, utan det får du lösa själv och då åker de ut.

När socialnämnden får beskedet om avhysning från KFM skickar den ett brev till de vräkningshotade hushållen där det framgår att de är välkomna att kontakta socialtjänsten om de vill. En vanligt förekommande praxis är att socialtjänsten tar kontakt med hushållet genom att ringa eller göra hembesök enbart i de fall då det är en barnfamilj eller om de känner till att den vräkningshotade har särskilda problem (Socialstyrelsen 2000). Detta är en rutin som förmodligen har utvecklats för att hantera en stor arbetsbörda och krav på snabb handläggningstid. Då tvingas man prioritera. Hör man sedan inte av de avhysningshotade hyresgästerna som man skickat brev till antar man att de löst sin boendesituation på egen hand. Enligt en studie som genomfördes 1999 är det emellertid ovanligt att vräkningshotade hushåll vänder sig till socialtjänsten innan vräkningen verkställs och när de en gång vräkts är det mycket svårt att få en lägenhet med förstahandskontrakt på den reguljära bostadsmarknaden. Samtidigt ger socialtjänsten inte sällan avslag till dem som ansöker om bistånd till hyresskulder när de riskerar uppsägning (Socialstyrelsen 2000:1, s. 68 f.). Om det finns barn i det vräkningshotade hushållet kan emellertid undantag göras:

BS3: När det uppstår hyresskuld hos en barnfamilj så kollar man ju först om de är aktuella här hos oss. Är de *inte* aktuella, så ser vi ju till att de blir det.

CL: Mmm. Men vad händer om de ligger *över* norm?

BS3: Ja, men alltså då, då får man ta andra ... Det är ju då så att säga också det här med professionalismen kommer in. Vad är det som har hänt? Alltså, då måste man ju "vad är det som har hänt? På vilket sätt kan man stötta upp den här familjen så att inte det här uppkommer igen?" Förstår du? Att det är ju *det*. [...] Det är ju ingen som vinner på att de blir avhysta.

Att vara "professionell" innebär för boendesekreteraren att i vissa situationer utnyttja möjligheten att, som hon säger, "slira på lagstiftningen", med andra ord utöva diskretionär makt. Sådana undantag (exempelvis att bevilja bistånd i ett fall trots att det går emot lokalt utformad praxis) förekommer alltså oftare när det gäller vräkningshotade barnfamiljer än exempelvis när det gäller ensamstående och par.

Kronofogden

"Så jävla roligt är det inte alla gånger att bara följa lagen stelbent. Man ska ändå försöka hjälpa människan."

De sex intervjuade förrättningsmännen tillhör enheten för indrivning på kronofogdemyndigheten i Göteborg. Enligt myndighetens policy skall alla tjänstemän på den enheten kunna verkställa avhysningar. I praktiken är det emellertid ett fåtal av de anställda som verkställer avhysningar. Det rör sig om en grupp på åtta-tio personer. Arbetsbördan för dessa är därmed omfattande i en storstad som Göteborg. De sex förrättningsmän som deltagit i fokusgrupp-sintervjuer uttrycker i intervjuerna en stark grupp känsla. De utgör ett bra exempel på "gräsrotsbyråkrater", som inom gruppen finner egna sätt att hantera en motsägelsefull arbetssituation. De uppskattar att de har "frihet under ansvar" – "du har ingen som liksom styr dig detaljreglerat". De kan "använda sin egen fantasi" och "hjälpa människor"; "ställa saker och ting på plats". Det är viktigt för dem att "göra ett bra jobb". De har en förhållandevis hög grad av autonomi. Delvis förstår de autonomi som ett resultat av att ledningen litar på deras kompetens; på att de gör ett bra jobb och är

duktiga. Att de själva gör ett bra arbete beskrivs i termer av professionalism.

KFM3: Verkställer man vräkningarna så ... cheferna vill ju inte peta i skiten om man säger så, utan dom låter oss själva jobba. Så att vi sköter oss själva i mångt och mycket. Vi har tagit på oss det här jobbet. Därför att vi är duktiga på det hela. [...] Vi är alltså väldigt bra på att ta konfrontationer i dörren och ta det på sådant sätt så att det inte uppstår bråk. Eller om vi ser att "det här blir bråk", så kan vi backa ut och vi har hittills klarat oss. Vi har klarat oss hittills. Och det är alltså antingen tur eller också har vi varit jäkligt duktiga – professionella.

I citatet nedan skildras arbetssituationen som en "balansakt" mellan rollen som "byråkraten" – som verkställer redan fattade beslut i enlighet med lagen – och rollen som "professionell" – någon som kan göra egna bedömningar av situationen och agerar med utgångspunkt i dessa även om det kan innebära att man inte riktigt håller sig inom lagens ramar.

KFM3: Jag tänkte på det här. Eftersom vi håller på med vräkningar och så där vi är flexibla. Det vi måste vara i jobbet som utmättningsmän, som vräkare. [...] När man följer lagen så går man innanför staketribban hela tiden. Då följer man lagen till tvåhundra procent och då gör man inga fel. Men så jävla roligt är det inte alla gånger att bara följa lagen stelbent. Man ska ändå försöka hjälpa människan. Det är ju det. Och där får man ta ut svängarna kraftigt ibland. Och där är man många gånger ute och trampar över vad gäller tider och såna saker.

KFM2: Men ofta får man rätt bra lösningar i alla fall. [...]

KFM1: Det är en *balansakt* också där, mellan att tillgodose hyresvärdens krav på absolut "ni ska ut", och sen så hyresgästen då, som vill bo kvar.

Att vara "professionell" är att kunna vara "flexibel"; att ta sig rätten att utöva diskretion om så bedöms lämpligt. Ett exempel kan vara att på plats ta beslutet att skjuta upp en avhysning om de finner det motiverat eller helt enkelt vänta med att sätta ut datum för avhysning om de känner till att socialtjänsten utreder ärendet. Enligt lagen (16 kap. 3 § UB) skall förrättning verkställas inom fyra veckor från det att handlingarna kommit KFM tillhanda. I de fall då det vräkningshotade hushållet består av en barnfamilj menar emellertid några av de intervjuade förrättningsmännen att det "är fullständigt ointressant att bevaka tider".

Anstånd med avhysningen kan också ges om det vräkningshotade hushållet och hyresvärderna när en uppgörelse eller om vär-

den av andra skäl bestämmer sig för att skjuta på verkställighet av avhysningen. Det kan också vara så att socialtjänsten i sista minuten ger bifall på ansökan om bistånd till hyresskuld. De intervjuade förrättningsmännen upplever ofta rollen som förrättningsman som "spindeln i nätet" och ibland använder de sig av sitt nätverk för att förhindra eller skjuta upp en vräkning. Kontakterna med socialtjänsten kritiserar generellt men fungerande kontakter kan etableras.

KFM3: Om du har varit *aktiv* hos socialtjänsten. Kanske varit ute och informerat. Du har lärt känna dom. Man har brutit ned – vad heter det? – inte skrällen, det är fel uttryck, men hat, inte hat, det är också fel uttryck. Men det *negativa* mellan socialtjänsten och kronofogdemyndigheten [...] Så man har *ofta* bra kontakt med *en del* av socialtjänstemännen. Men det är ju kontakter som man själv arbetar upp, och det är ingenting man får gratis. *Absolut inte*. [...] Varje enhet styrs utav förste socialsekreterare. Får du bra kontakt med den förste socialsekreteraren då är livet underbart! *Då* fungerar det bra.

Förrättningsmännen har också informella kontakter med hyresvärdar. De kan kontakta dem för att undersöka om de är villiga att gå med på en uppgörelse med hyresgästen.

KFM1: Om gäldenären är, är liksom tidigt ute. Då har jag märkt då, då ... brukar det kunna lösa upp sig många gånger. Vi behöver aldrig göra något.

KFM3: Handlar det bara om *pengar* så går det fint. Men har det gått känslor i det hela, att det är förbannelse mellan bägge parterna – då är det slut. Då går det inte.

KFM1: Ja. Nej, det är klart. Då är det ju värre.

KFM2: Det kan ju vara så här vet du att när vi tar kontakt med sökanden här. Åtminstone skickar jag, jag har lärt mig det nu i alla fall att ... "Tala om det för mig: får han bo kvar om han betalar eller vill ni få honom avhyst i vilket fall som helst?" [...] Det är ju en rätt stor ... *viktig* bit att få reda på det.

KFM3: Ja. Mycket viktigt.

KFM2: Så att inte vi ligger här och försöker förmedla någonting som inte ska förmedlas. För jag har gått på några blåsningar här och vi har ju jobbat på lösningar men ändå i sista änden så blir det *vräkning* och då har de inte varit ärliga mot oss.

Även kronofogden kan alltså medverka till att det vräkningshotade hushållet kan bo kvar. Förrättningsmannen kan bevilja anstånd med avhysningen. För att förhindra att hushållet vräks måste

emellertid förrättningsmannen medla mellan det utsatta hushållet, hyresvärden och socialtjänsten för att få hyresvärden att dra tillbaka sin ansökan eller socialtjänsten att bevilja bistånd till hyreskund. Det gör förrättningsmännen i de fallen där de vräkningshotade hushållen inte anses kunna hållas ansvariga för sina problem. Dit räknas inte "störande" hyresgäster. Då väljer förrättningsmannen i dag att betona rollen som "byråkrat" – att han som enskild tjänsteman inte har något handlingsutrymme utan tvingas verkställa redan fattade beslut. Att möjligheten att utöva diskretionär makt förnekas är vanligt hos gräsrotsbyråkrater (Lipsky 1980). Då kan avhysningen upplevas som "positiv". Bilden av klienten kan då utgöra en efterhandskonstruktion som legitimerar redan fattade beslut (jfr. Sahlin 1996).

Informell avhysning

Det tycks också vara så att då hyresvärden vill vräka en hyresgäst som betraktas som "störande" kan det ske informellt, dvs. utan att hyresvärden behöver ta ärendet vidare till tingsrätt eller hyresnämnd för avgörande. Så här säger en representant för ett kommunalt bostadsföretag:

HV2: Det är ju många som flyttar på uppmaning. Man flyttar när man blir tillsagd att flytta så det behöver aldrig gå till hyresnämnden. Utan dom inser att "ja, det är så mycket störning så jag kommer ändå att åka ut härifrån". [...] Man säger "du, vi vill gärna bli av med dig – vi klipper kontraktet samma dag du flyttar". Och dom som då tycker att ... håller med om att det, att dom har varit mycket störande, dom flyttar.

Hyresvärden tjänar på att uppmana hyresgästen av flytta omedelbart och "frivilligt" i dag för att säga upp hyresavtalet med den sedvanliga uppsägningstiden på tre månader. Hyresvärden blir på så vis snabbt av med en oönskad hyresgäst. Om hyresgästen i dag för att flytta på uppmaning hävdar sin kontraktsenliga rätt att bo kvar (åtminstone under uppsägningstiden) så måste hyresvärden vända sig till tingsrätten eller hyresnämnden för att få uppsägningen prövad. Enligt intervjuerna med tjänstemän och representanter från bostadsföretag uppmanas hyresgäster som har försenade hyresbetalningar eller upplevs som "störande" inte sällan att flytta "frivilligt". Dessa tjänstemän framhåller det positiva för hyresgästen som därigenom undgår att få en vräkningsdom registrerad.

Det är dock väsentligt att framhålla, att det knappast är hyresgästerna som tjänar på dessa informella avhysningar. Det är ju inte en självklarhet att värden vinner målet. Att de inte har en registrerad vräkningsdom underlättar inte heller nämnvärt deras chanser att få en annan bostad på den reguljära bostadsmarknaden. Om de har en hyresskuld har de sannolikt en betalningsanmärkning i upplysningscentralernas och kronofogdens register, vilket är ett hinder för att teckna ett nytt hyreskontrakt. Oavsett om de har hyresskuld eller inte är risken överhängande att hyresvärden lämnar dåliga referenser när de som bostadssökande kontrolleras av potentiella hyresvärdar. Nedan beskriver en av de intervjuade bostadslösa hur en informell vräkning kan gå till.

IP5: [Min sambo], ja, gick med en stor kniv i bakfickan ungefär och var i övrigt nonchalant mot hyresgästerna. Så dom bad oss att flytta därifrån. Så jag fick säga upp den lägenheten själv då. [...] Det var ju jag som stod för kontraktet. Jag fick den chansen. För att min moster jobbar där också, på det bostadsföretaget. Så jag fick den chansen då att säga upp det själv. [...] Jag fick säga upp kontraktet men jag fick se till så att jag fick ett [kontrakt där hyresvärden förhandlat bort uppsägningstid]. [...] Jag träffade en dåre, vet du, som höll på att slå sönder mig. [...] Så har man då [ett sådant kontrakt] så då åker man ut med en gång. [...] Ja, då var jag tvungen att åka ut ur lägenheten. Och jag hade inte någon som skulle hjälpa mig. Inte någon. Nej, det var jobbigt var det.

I det här fallet, liksom i alla andra fall av informella avhysningar, blir det aldrig prövat om hyresvärden har en rättslig grund för uppsägningen och avhysningen. Man kan förmoda att de hyresgäster som utsätts för sådana informella avhysningar upplever en maktlöshet som gör att de sällan hävdar sina rättigheter.

Nedanstående citat visar ett annat exempel på hur en informell avhysning kan gå till. En av de intervjuade bostadslösa beskriver hur han, efter att ha blivit hotad och uppmanad att flytta av den nya vicevärden, flyttar ut från lägenheten. Han hävdar inte sin rätt att bo kvar eller hyresvärdens skyldighet att lagenligt säga upp hyreskontraktet, trots att han bott i lägenheten i sjutton år.

IP8: Så skaffade jag lägenhet i [en stadsdel i Göteborg] och där bodde jag ... ja, sjutton år bodde jag där. [...] Det var fram till 92. [...] Då blev jag vräkt. Vräkt. Det var såhär konstigt var det. Att jag hade en liten vindslägenhet då där och så flyttade ... Ägaren till huset var en gammal tant som hade en dotterson eller någonting sånt där som blev

vicevärd och som bodde precis under mig. Han ville gärna slå ut [en vägg] så att han fick tvärumslägenhet så att säga. För det hade dom gjort i andra änden av kåken. Det var en sån här gammal kåk.

CL: Jaha, han ville ha en större.

IP8: Ja, precis. Så vi blev ena ovänner sådär och han var taskig. Mot mig och mot min sambo då. Vi bodde ihop där ja. Vi fick barn då 90, ja 90. [...] Men [vicevärden] klagade mycket på att flickan sprang på golvet och sådär, och gav väl henne en örfil. [...] Han blev störd av det. Han tjatade om det. "Nu får det vara tyst för faan!", kom han upp ibland på söndagmornarna då. Så gav han henne en örfil i källaren en gång, så han var allmänt aggressiv. Så jag tänkte att jag ville gärna komma därifrån. Så sa jag det att "jag flyttar då om några månader" sa jag. Då hade vi separerat [min sambo] och jag. Hon hade skaffat en annan lägenhet.

CL: Var dottern hos dig?

IP8: Ja, hos mig, ja. Så tog han liksom fasta på att jag hade *lovat* att jag skulle flytta om några månader. Liksom hotade mig "sticker du inte så slår jag ner dig", ungefär. Det var lika bra att sticka därifrån. Och då fick jag ... Jag såg bara en annons i tidningen. Att hyra i andra hand. Alldeles i närheten då. Så ringde jag på den och så fick jag hyra den i dag då.

CL: Så att formellt sett så blev du inte vräkt utan du sa upp dig, så att säga, från kontraktet?

IP8: Ja, jag var tvungen att säga upp mig. Jag tänkte att jag ville komma därifrån också.

I Göteborg finns det ett antal små privata värdar som äger en eller ett par fastigheter som de hyr ut till människor som inte godkänns av hyresvärdar på den reguljära bostadsmarknaden. Enligt de intervjuade bostadslösa förekommer det att dessa värdar vräker hyresgäster med hyreskontrakt utan sedvanlig uppsägningstid på tre månader och utan att kunna påvisa kontraktsbrott. I det nedanstående citatet berättar en bostadslös man om en sådan informell vräkning.

IP11: [Då] bodde jag i ett eget boende på [adress] i villakvarteren där uppe.

CL: Var det eget kontrakt?

IP11: Eget kontrakt ja. Det var del i en villa. Men så skulle han renovera och huset skulle saneras eller göras i ordning då, restaureras, och så skulle det säljas då. Eller hyras ut. Vilket det nu var. Då var det dags för hyresgästerna att avflytta. Det här var i [personnamn] regi. Jag vet inte om du känner till honom? I alla fall, det var i hans regi då. Och han är inte sådär väldigt populär bland ... Han vänder sig mest till såna

som är utslagna då. Som liksom inte har någon fast punkt i tillvaron, men som ändå har socialbidrag. Det var ju pension för min del va. Och jag sköter hela den biten själv va, med hyresinbetalningarna. [...] [Han] tjänar pengar på att hyra ut mögelhus till folk som inte har några bostäder. [...]

CL: Hur länge bodde du på det stället?

IP11: Där bodde jag nästan två år. Ett och ett halvt drygt.

CL: Och det fungerade bra tills det att han skulle renovera?

IP11: Utmärkt. Javisst. Då fick vi alltså en vecka på oss att flytta därifrån. [...] Det var ju ett brott. Det var kontraktbrott. [...] Det skulle ju vara minst tre månaders uppsägningstid.

CL: Du hade skrivit under på det?

IP11: Ja. Men sen var det ju så att han hade gjort likadant tidigare. Han har nämligen fastigheter på [adress] också. Exakt samma sak har hänt där. Då slängde han ut hyresgästerna bara. Rätt ut på gatan bara och så in med nya. Det var ju vad som inträffade [där jag bodde] också.

Informella vräkningar förekommer också inom Altbo – Göteborgs kommuns alternativa boende för dem som av olika skäl är utestängda från den reguljära bostadsmarknaden. I en intervju med personal på ett sådant boende framställs dessa vräkningar som någonting som sker med den boendes samtycke och "frivilligt" eftersom den boende, då denne en gång flyttade in, informerats om verksamhetens regler. Ett återfall i missbruk leder till vräkning och ansvaret läggs över på den bostadslöse individen.

AP: I fall att det skulle vara så att det blir onykterhet, vad ska hända? Alltså, en alternativ plan för det, det finns redan.

IS: Och vad brukar dom gå ut på?

AP: Det ... dom, dom brukar ... ju stiftas utav den boende själv och dom brukar ju säga att vid andra återfallet så tycker dom då funkar inte det här och så. Vid första så brukar dom vilja att man ska ... att man ska ha samtal med dom och att någon form utav ... yttre stöd ska komma till. Det är många gånger det generella. Vid andra återfallet så säger dom "nej, men då funkar ju inte det här, då får ni väl kasta ut mig".¹³

En helt annan bild av sådana informella vräkningar från Altbo får man om man betraktar en av de intervjuade bostadslösas berättelse om hur en sådan vräkning kan gå till och hur det upplevs av den utsatte själv.

¹³ Intervjun med personal från Altbo genomförde jag tillsammans med projektledaren Ingrid Sahlin. I detta och i ytterligare ett citat är intervjuarens initialer IS, vilket står för Ingrid Sahlin. AP är en förkortning för benämningen "altbopersonal".

IP1: På torsdagen så sa dom till mig att "senast i morgon ska du vara ute". Jag trodde dom drev med mig. Jag var *helt* övertygad om att dom drev med mig va. Eller att det var någonting på skoj. Men det var bara ut! Jag kände mig *så jävla rättslös* då va. [...] Och jag frågade efter en motivering till varför jag blev utslängd. Nej, dom behövde inte motivera sånt för mig. *Dom* behövde inte liksom tala om ... Dom hade ingen *anledning* heller till att svara på mina frågor eller någonting va. Och du vet jag blev så jävla ... jag blev så jävla ... arg ena, så att jag började gråta nästan. För när man ... För jag vet hela tiden att *vad jag än gör* så blir det nästan som att man ... ja, jag vill inte slänga skit ... Det blir som att man försöker vända på det. Att det var mitt fel, fast man ska slänga dynga tillbaka ena. Jag vill inte göra det och jag har sagt till om det. Vad det än är och det stämmer, så är det okey! Då är det ju inget mer med det. Säger dom att det är för mycket spring och kan visa det, jamen då är jag inte dummare än att jag går med på att så är det och så flyttar jag. Svart på vitt – det kan man ju inte göra något åt. [...] Jag har bett [min socialsekreterare] att få flytta tillbaka till Altbo. För det skulle jag se som en halv seger bara det.

En annan grund för informell vräkning från Altbo är att den boende inte vistas i lägenheten under en period av ett par, tre veckor. Den boende anses då inte längre "behöva" lägenheten och kontraktet upphör att gälla. Mannen som citeras nedan hade bott hemma hos en vän, som också hade en Altbo-lägenhet under en period av tre veckor. Det kunde han emellertid inte ange som en "förmildrande omständighet" eftersom hans vän då skulle riskera att vräkas. Ytterligare en grund för informell vräkning inom Altbo är nämligen att "inneboende" – vänner, flickvänner, pojkvänner eller andra – övernattar.

IP2: Jag var borta i tre veckor från min lägenhet tack vare att jag hade andra problem på ett annat ställe då så var jag tvungen att vara då, för att den inte skulle råka illa ut.

CL: En kompis?

IP2: Den ville inte vara själv. Så jag var där som en vakthund mer eller mindre. Han vågade inte vara där själv! Och ... då blev jag av med kontraktet. Då sade sociala upp kontraktet. [...] Då sa jag *varför* jag var borta. Och då sa jag så här "jag har varit i en *annan* Altbolägenhet och där får inte jag vara, så det är därför jag inte har kunnat meddela mig." Ja, då var det ju för sent redan och då fanns det ju inget annat att göra.

CL: Alltså även om du förklarade då att...

IP2: Nej. Det räckte inte. Utan dom menade "har du varit borta i tre veckor så behöver du inte lägenheten".

CL: Så då var det bara att flytta på en gång?

IP2: Det var ju bara att hämta dom här grejerna som jag hade då.

CL: Vart flyttade du då?

IP2: Nej, jag flyttade hem grejerna till [min flickvän] då. Och sen sålde jag det mesta jag hade då.

Att det faktum att den boende inte har varit i sin lägenhet på ett par veckor leder till en informell avhysning bekräftas också i en intervju med en av de anställda inom Altbo:

AP: Vi meddelar dom [socialtjänsten] "Så här ser läget ut: Kalle har inte utnyttjat sitt boende på så här och så här länge. Hur vill du göra med boendet?"

IS: Men dom kan säga så här att "ja, låt lägenheten stå, vi hoppas att han kommer tillbaka om någon vecka eller två". Det kan dom säga också?

AP: Nej, det gör dom aldrig. Så ser inte läget ut.

IS: Men vad skulle ni tycka om dom gjorde det så att säga? Skulle det vara okey?

AP: Jag skulle tycka det var resursslöseri så att säga. Om man inte utnyttjar sitt boende alltså på två veckor. Om man bara, nej, det finns killar som vill jobba med sin situation och då är det bättre att dom bor här.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det förekommer att hyresvärdar genomdriver informella avhysningar. Ett vanligt argument för en informell vräkning är att bägge parter (både hyresvärd och hyresgäst) slipper gå igenom en rättslig prövning av ärendet. Det är emellertid inte alls självklart att en sådan prövning skulle utfalla till hyresgästens nackdel. Vid informella vräkningar anger hyresvärdar hyresskulder, försenade hyresinbetalningar eller "störande beteende" som grund för den informella vräkningen, vilka också utgör grund för formell vräkning. Metoderna för formella respektive informella vräkningar skiljer sig emellertid åt. I det förstnämnda fallet hänskjuts ärendet till tingsrätt eller hyresnämnd för att få ärendet prövat. Därefter ansöker hyresvärden om vräkning hos kronofogdemyndigheten och slutligen verkställs vräkningen av myndighetens förrättningsmän. Informella vräkningar kännetecknas av frånvaron av rättslig prövning. I dag uppmanas hyresgästen att avflytta omedelbart. Några av de intervjuade för-

rättningsmännen berättar om privata värdar som sällan anlitar kronofogdemyndighetens förrättare utan använder sig av egna fastighetsskötare för att skrämma hyresgästen till att flytta.

KFM1: Sen vet jag inte, jag har ju en känsla av ibland att dom slänger ut, dom privata gör det utan varken stöd av domen eller annat. Det går lite hårt till där också många gånger.

KFM2: Ja, ja, visst, visst.

KFM3: Ja det gör det. En del tycker till och med att det blir billigare att ta skadestånd.

KFM1: Oftast klagar ju inte det här klientelet vi har heller.

CL: Ni menar alltså att man säger att "nu får ni..."

KFM1: Jaha, ja.

CL: "Annars går jag vidare med det här ärendet och då..."

KFM3: "Annars slänger jag ut dig" mer tror jag "och jag har stora kompisar". [...]

KFM1: Jag vet jag hade en ute i [stadsdel] där, en privat [hyresvärd] som hade några fastigheter. Han hade då så kallade fastighetsskötare. Dom hjälpte honom, men det var såna här lite boxare och lite andra grejer och jag vet inte om han försade sig ... han gjorde väl det. Han sa vid nåt tillfälle, för jag fick en avhysning och då sa han det att "de flesta klarar ju vi av själva för jag har lite kompisar". Det var ju någon broiler med där.

KFM2: Så att dom flyttar själva.

I andra fall kan hyresvärden hota med en rättslig prövning, vilken dock skulle kunna utfalla till hyresgästens fördel. Andra metoder är, enligt intervjuade bostadslösa, att hyresvärden uppger att fastigheten skall renoveras och att alla hyresgäster måste flytta ut. I samband med renoveringen kan då hyresvärden ändra sammansättningen av hyresgäster. Som intervjuerna med bostadslösa visar förekommer det också att hyresvärden säger till hyresgästen att det enda sättet att undvika en formell avhysning är att de accepterar att teckna ett nytt kontrakt helt utan eller med förkortad uppsägningstid. Därefter kan hyresvärden uppmana hyresgästen att flytta omgående med hänvisning till att hyresgästen själv, eller vänner och bekanta till denne har misskött sig.

De som vräkts med hänvisning till försenade hyresbetalningar eller hyresskuld och som av socialtjänsten inte anses ha några ytterligare "problem" ("friska" och "ensamstående" människor utan "riskbedömning" som en intervjuad tjänsteman inom de sociala myndigheterna sade) får sällan hjälp av socialtjänsten med att ordna en ny bostad. I andra fall – då den som vräks anses behöva

hjälp men inte i första hand bostad – kan den som vräkts erbjudas ett boende inom Altbo. De flesta av de intervjuade bostadslösa har erfarenheter av att bo inom Altbo. Vissa av dem har också erfarenheter av hur vräkningar fungerar inom Altbo. De generella grunderna för vräkning inom Altbo är bland annat återfall i missbruk, alltför mycket besök av vänner, vänner som övernattar och husdjur. Andra grunder för vräkning kan anges i den individuella arbetsplan som upprättas för varje person som bor inom Altbo. Om den boende bryter mot någon regel kan denne uppmanas att flytta omgående. I samband med vräkningen byts låset på dörren ut. Är den boende inte närvarande när beslutet om vräkning fattas kan personalen ändå packa ihop och flytta ut dennes tillhörigheter.

3 Att förhindra vräkning

I denna andra del av rapporten presenteras olika sätt att undvika avhysning som framkommit i min undersökning. Det vräkningshotade hushållets egna informella kontakter med grannar och hyresvärderna kan möjliggöra kvarboende. Det kan även kontakter med de sociala myndigheterna göra. Socialtjänsten kan ge bistånd vid klagomål om "störande beteende" och/eller bevilja bistånd för återbetalning av hyresskuld. När vräkningshotade hushåll avvisas av socialtjänsten kan "svartjobb" vara ett sätt att undvika avhysning. Socialtjänsten kan också med hyresvärdens godkännande överta hyresgästens förstahandskontrakt och hyra ut lägenheten i andra hand. Avslutningsvis presenteras några exempel på samverkansprojekt mellan socialtjänsten och representanter för bostadsföretag i syfte att "förebygga vräkningar" och effekterna av dessa för de vräkningshotade hushållen.

Informella kontakter

Ett möjligt tillvägagångssätt för hyresgästen att undvika en vräkning är att ta informella kontakter med grannar och hyresvärd. I citatet nedan berättar en av de intervjuade bostadslösa om hur hon lyckats undgå en vräkning genom att ta kontakt med grannar och fastighetsskötare.

IP5: [Det var] en toalettstol då som gick sönder. Det var en olycks-
händelse. Sociala ville inte betala toalettstolen och vi hade ju inga

pengar. Men så känner jag en då som köper och säljer och så. En riktig affär då. Så jag kände han då så jag kunde få låna en toalettstol då. Så jag fick in den då och då tyckte fastighetsägaren att det var okey. Plus då, ja, det var mer då att det var ett oväsen som hade varit i lägenheten då, tyckte dom. Och då gick jag till varenda ... innan han kom upp och kollade att toaletten var okey, så gick jag till varenda granne. Alla utom *en* skrev på.

CL: Att det var okey?

IP5: Ja.

CL: Pratade du med den här som inte ville?

IP5: Ja, det gjorde jag också. Men han sa "Nej, dom kan möjligtvis ringa till mig", sa han. Men alla andra skrev på då.

Att själv ta kontakt med grannar och hyresvärd vid klagomål om "störningar" verkar vara en framkomlig väg för att undvika en avhysning. Andra sätt att undvika en vräkning är till exempel att låna pengar för att betala en uppkommen hyresskuld, av släktingar eller vänner. Det är emellertid långt ifrån alla som har släktingar eller vänner som kan låna ut pengar. Framträdande i intervjuerna med de bostadslösa var avsaknaden av kontakt med föräldrar, syskon eller övrig släkt. De skäl som angavs var att de inte ville besvara sina släktingar med sina problem eller att de skämdes över sin situation eller att de hade tappat kontakten i samband med att de själva som barn omhändertagits för samhällsvård.

Ytterligare en framkomlig väg för det vräkningshotade hushållet är att tillsammans med hyresvärden lägga upp en avbetalningsplan. Det accepteras av vissa av de intervjuade representanterna för bostadsföretag, förutsatt att hyresgästen själv tar kontakt i detta syfte och att hyresskulden inte är alltför stor. Andra anger att deras bostadsföretag numera inte accepterar några avbetalningsplaner över huvud taget.

Bistånd vid klagomål

I ett projekt för att förebygga vräkningar i en stadsdel i Göteborg gör socialarbetare hembesök hos hyresgäster som har fått klagomål från grannar och hyresvärd om "störande beteende" för att försöka förhindra att hyresgästen får fler klagomål, vilket ofta skulle leda till att hyresgästen vräks. De anser att de ofta lyckas förhindra att ärendet går så pass långt som till vräkning, och gör detta genom att förmedla kontakter mellan exempelvis psykiatrins öppenvård eller

hemtjänsten och klienten. Socialarbetarna menar att de i 70 % av de ärenden som förmedlas till dem via hyresvärdarna lyckats förhindra att avhysning verkställs. De berättar om sin verksamhet på följande sätt:

S2: Det vi kan göra det är ju att vi *erbjuder* ju ett bistånd. Alltså att vi kommer hem på ett hembesök *är* ju ett erbjudande. Om vederbörande säger "nej" så kan vi ju vara lite envisa och säga att "vi har förstått att det *ändå* är, att det *fortfarande* är problem med ditt boende" och vi påpekar att "det *kan* vara så att du riskerar att förlora ditt boende och det *kan* vara så att vi kanske kan hjälpa dig". [...] Det vi erbjuder är ofta så fungerar vi ju som en *länk* mellan hyresgäst och hyresvärd. Att man ibland kanske inte riktigt vågar prata med hyresvärden, att vi kan finnas med på möten, att vi kan gå hem på hembesök. Ibland kan det vara så att man, man har trafik till sin lägenhet som man inte tycker, man kan inte riktigt hantera eller då hjälper det ibland att man kommer dit. Då är det ibland bra att vara en representant för en myndighet. Ibland kan det vara så att man, man har druckit under en period och behöver ha hjälp med att komma in på avgiftning. Då kan vi hjälpa till att ordna det. Ibland behöver man hemtjänst. Då förmedlar vi en sån kontakt. Går dit med hemtjänsten.

S3: Innan dess så kan det behövas en sanering av lägenheten.

S1: Ja, precis.

S2: Precis.

S3: För att det kanske ser för tokigt ut va. Sanitär olägenhet som ... det heter och det är ju riktigt allvarligt va och sedan därefter kanske man behöver då hemtjänst och då har man ju gjort en väldigt god gärning så att säga för att det tjänar ju alla på.

Om hyresvärden anser att en hyresgäst betar sig "störande" i en så hög grad att det kan ligga till grund för en uppsägning är denne skyldig att ingripa enligt 25 § hyreslagen. Hyresvärden skall då för det första kontakta hyresgästen och uppmana denne att vidta rättelse. Hyresvärden måste för det andra underrätta kommunens socialnämnd om störningarna för att ge nämnden tillfälle att göra en insats för att förhindra att ytterligare klagomål om störningar tillkommer. Hyresgästen får behålla sin hyresrätt om "störningarna" inte upprepas (Skorup 1998, s. 74 f.).

I nämnda projekt kontaktar socialarbetarna hyresvärden för att få en närmare beskrivning av situationen och gör sedan hembesök hos de "störande" hyresgästerna. Om de är aktuella som klienter på socialkontoret sker detta i samråd med handläggaren. De kan vid hembesöket erbjuda hjälp att sanera lägenheten och därefter hem-

tjänst eller hjälp att komma till rätta med ett pågående missbruk. Hyresgästen kan då i många fall bo kvar i sin lägenhet.

Bistånd till hyresskuld

En studie från 1990-talets början visar att endast en liten andel av alla vräkningshotade hushåll får bostadsbidrag. Samtidigt genomförs 85 % av alla vräkningar för att hyresgästen inte har betalat hyran. I samma studie framkommer att tre fjärdedelar av de vräkta utan bostadsbidrag inte heller hade ansökt om detta (Flyghed 2000). Det finns också skäl att anta att grupper med en svag position på bostadsmarknaden av olika anledningar inte hävdar sina rättigheter att uppbära bidrag. Det finns vräkningshotade hushåll som är berättigade till ekonomiskt bistånd genom socialtjänsten, men som inte ansöker om det. Dessa hushåll skulle kanske kunnat undvika att hamna i en situation där de hotas av vräkning på grund av hyresskuld om de hade ansökt om socialbidrag. Samtidigt finns det hushåll som ansöker om ekonomiskt bistånd men vars sammanlagda inkomster ligger över socialbidragsnormen. Enligt socialtjänstens praxis beviljas dessa inte ekonomiskt bistånd. Handläggaren kan emellertid föreslå nämnden att med hänvisning till speciella omständigheter i det enskilda fallet göra undantag.

Socialtjänstemannen beskriver i följande citat att det i vissa fall är möjligt att bevilja ekonomiskt bistånd mot återbetalning. Klienten kan då reglera skulden och därmed lösa den akuta situationen.

SE: Det kan ju hända också att dom får hjälp till hyresskulden mot återbetalning.

CL: Mmm. I vilka fall? Är det i dom fallen då man anser att den här personen borde ha kunnat betala men inte har gjort det? [...]

SE: Jo. Där dom alltså har ett ganska kraftigt normöverskott. Dom ligger med sina inkomster mycket högre än socialbidragsnormen. Då kan dom få den mot återbetalning. Men alltså det är ju barnfamiljer det handlar om i det här fallet. Vi går ju inte in om det är ensamstående.

Vräkningshotade hushåll får hjälp genom bistånd till hyresskulden, eller på annat sätt, i den mån socialtjänsten bedömer att myndigheten har ett "socialt ansvar". Som citatet ovan visar omfattas barnfamiljer men inte ensamstående.

Socialtjänstens boendesekreterare kan besluta att följa upp ett vräkningshot med sådana insatser att hushållet har möjlighet att bo

kvar i bostaden. Det finns ingenting i socialtjänstlagen som omöjliggör detta även om hushållets inkomster ligger över socialbidragsnormen. I följande två exempel återges en boendesekreterares bedömningar av två barnfamiljer som båda har inkomster som ligger över norm.

Exempel 1

Hushållet består av en kvinna med ett barn och kvinnan har inkomster över norm och är därför inte berättigad till bistånd till uppkommen hyresskuld enligt kommunens praxis. Boendesekreteraren bedömer emellertid att det är befogat att göra ett undantag från regeln om bistånd vid hyresskuld eftersom kvinnan ligger i en vårdnadsvist. Hennes hyresskuld betalas och hon får ekonomiskt bistånd för "uppehälle".

BS3: I ett sånt läge får man ju se till, för det första att de får stöd i föräldraskapet [...] att man *lättar* på trycket med ekonomin. Man låter henne få vara liksom befriad från det. Och så säger till en ekonomihandläggare "Sköt detta. Betala in *allting*. Så länge det här pågår nu med att hon ska ... du vet, komma igen som person och orka med föräldraskap, så är *det*, det viktigaste. *Skit samma* att hon inte orkar med just det här med ekonomin. Betala räkningarna direkt, skicka uppehållspengarna. Och sen får vi *invänta* när hon eller han har blivit starkare och ta in det steget då." Så, *så* kan man ju göra. Men då har man ju så att säga ett paket kring det. Det är inget ... det *syftar* ju till någonting då.

Kvinnan i exemplet definieras uppenbarligen som en "stackare", vars problem – hyresskulden – inte kan anses vara självförvållad. Hyresskuld anses av flera av de intervjuade (representanter från socialtjänst, hyresvärd och förrättningsmän) ofta vara ett "tecken" på ett annat, bakomliggande problem. I detta exempel är det en vårdnadsvist som uppfattas som den bakomliggande orsaken till hyresskulden, vilket uppfattas som en legitim orsak, varför bistånd beviljas trots att kvinnans inkomster ligger över norm.

Exempel 2

Av exempel 2 framgår att en annan orsak som betraktas som legitim och alltså, ur boendesekreterarens perspektiv, berättigar en

diskretionär maktutövning är att en annan person än innehavaren av hyreskontraktet anses vara ansvarig för att hyresskulden uppstått. Kvinnan i detta exempel definieras som en "stackare". Hon har nyligen separerat från en man som uppfattas vara ansvarig för hyresskulden och som därmed är "skurken" i sammanhanget (Sahlin 1994).

BS3: Alltså bilderna som man kan ha framför sig vad som har uppkommit. Det är ju att det finns en man med i bilden. Jag tänker på den här ärendet vi hade.[...] När vi ringde på en gång och det fanns en *fruktansvärt* obehaglig man. Alltså jag bara kände, jag kände mig så *hotad* alltså. Jag tänkte "*fy fan att ha en sådan under taket när man har barn hemma ... uähhh*". Det var alltså problem. Han var alltså ... *Han* var skulden till att hyresskulden hade uppkommit och att hon inte så att säga inte orkade jobba så mycket för han misshandlade och terroriserade alltså. [...] Vi kände ju hela tiden att *här är någonting*. Vi hade varit och ringt på hos henne *jättemånga* gånger. *Jättego* kvinna på alla sätt och vis. [...] Men man bara *kände att här är något! Det är något som inte stämmer!* Och hon *tog* inte kontakten. Alltså vi *gav* hela tiden öppningar till att ta kontakt hit. Hon gjorde inte det. Men vi kände att det är någonting som håller henne tillbaka och det är *mycket skam*, vet du, *mycket skam!* Och sedan kom i alla fall den där dramatiska händelsen så det blev polisanmält och det blev *öppet* då. [...] Allting åkte upp. Och då, så att säga, då är det ju inte så *jäkla intressant* – över norm eller *ej*. Utan då är det ju mer, levt under en sådan *press*, och där *han* då kanske har tvingat till sig också del av kakan. Ja, du vet. Så att det är egentligen inte så intressant det här med över norm eller *ej*, utan situationen har varit så *jäkla pressad*. Så att ibland kanske över norm, ibland under, men inte haft förmåga att så att säga kunna hantera det och söka hjälp. Och då får ju vi sätta in stöd. Då *måste* man ju ta hyresskulden, men det är ju politikerna som får besluta. Alltså det måste man ju någonstans. Då får man ju ta hela paketet. Rensa upp skulden, lägga ... alltså ta bort den *oron* som det innebär.

På grund av hyresskuldens storlek har den enskilda handläggaren inte befogenhet att bevilja bistånd till hyresskulden. Ett sådant beslut måste fattas i socialnämnden. Där är det viktigt att presentera ärendet på "rätt sätt":

BS3: Då måste man ju kunna presentera vad det är som har *hänt*. Så att det finns den här förstäelsen. Och hur viktigt det är att den här familjen får hålla ihop och bo under samma tak.

Socialarbetarna fattar beslutet om de skall låta vräkningen verkställas eller ingripa, exempelvis genom att bevilja ekonomiskt bistånd för reglering av hyresskuld, på grundval av deras uppfattningar av individen och dennes moraliska ansvar för den uppkomna situationen. De två familjerna i ovanstående exempel beviljas bistånd till hyresskulder för att de skall kunna bo kvar. De definieras som "stackare", i det ena fallet med hänvisning till en vårdnadstvist, i det andra fallet med hänvisning till kvinnans man som "misshandlar och terroriserar" och som därmed framställs som "skurken" i sammanhanget.

"Svartjobb"

Två vräkningshotade hushåll, en ensamstående man (H1) och en familj (ensamstående kvinna med barn) (H2) har intervjuats. Deras berättelser om hur de lyckats undvika formell avhysning liknar varandra i flera avseenden. De har haft relativt lågavlönade arbeten men det var under perioder av arbetslöshet och med inkomster i form av A-kassa som hyresskulderna uppstod. Vid intervjutillfället hotades de av vräkning på grund av hyresskulder.

Hushållens inkomster ligger några hundralappar över den s.k. socialbidragsnormen. Det innebär att de enligt socialtjänstens praxis inte är berättigade till bidrag för att betala sina hyresskulder.

H1: Jag ligger för nära normen. [...] Man ska antingen ligga väldigt långt under eller också väldigt långt över. Så är det. Man kan inte ligga på. Då är man körd. Redan första gången så tog jag kontakt med socialen [...] och kollade om man kunde få hjälp, eftersom man aldrig går där innan. Men dom gick på sina normer stenhårt så det var ingen idé ens att söka. Det var hon som sa att det var ingen idé att skicka in någon ansökan för att dom gick på dom här normerna.

De upplevde bägge socialtjänstens ovilja att bevilja bidrag till hyresskulder som irrationell.

H2: Jag tycker att det är bättre att hjälpa mig nu än sen när jag står på gatan.

De nekas hjälp att undvika formell avhysning. Om de vräks och inte längre uppbär arbetslöshetsersättning, skulle socialtjänsten emellertid vara tvungen att bevilja socialbidrag. Då kommer emellertid hjälpen "för sent".

H1: Ja, dom säger som vanligt att "vi kan inte ta hänsyn till att du har lån och allt detta och förresten så ligger du ju över existensminimum." [...] Då får man ingen socialhjälp. [...] Det är om jag står med skoavtryck i baken, där nere, från någon hyresvärd, då *kanske* jag skulle kunna få hjälp att dom går in och medlar och försöker få hyresvärden att lämna tillbaks lägenheten. [...] Jag tror nog att dom kan göra det för då är det antingen att välja mellan att bli heltids socialfall eller att... ha en fast punkt. Som jag har här. Det är ju en fast punkt. Har jag inte den så... det kvittar hur mycket man jobbar så rasar alltihopa runt i kring totalt ändå. Jag måste alltså sluta stämpla och hel skiten. Då får man ju socialhjälp men till vilket pris?

De har vid tidigare vräkningsshot och vid ett flertal tillfällen lyckats att undgå avhysning genom att låna pengar från anhöriga och vänner. Det upplevs emellertid inte som någon bra lösning.

H2: [Min handläggare] sa till mig vad man ska prioritera och inte prioritera då. [...] Det är ju det: lånar man pengar från vänner så är ju det väldigt hög prioritet att betala tillbaka. Men det förstår inte han på sociala. Det enda han säger då [...] är "tror du att dom skulle ställa dig på bar backe?" Nej, det skulle dom ju absolut inte göra, men jag menar mina vänner är inga höginkomsttagare. [...] Men han tyckte att jag *inte* skulle betala tillbaka till mina vänner, utan betala andra skulder *först*. Och sen började han prata, ja, "tänk på alla dom som har... som är mordhotade för att dom har lånat pengar" och jag tänkte liksom "vad *syslar* han med?" [...] "Jamen, kan inte din före detta hjälpa dig?", sa han, men han har väl nog med sitt. [...] Han ska väl inte behöva försörja sin före detta. Det tycker inte jag är rätt. [...] Jag menar han är ju vanlig arbetare han med.

H1: Om jag lånar 10.000 av en kompis, vilket jag kan göra om jag vill, så har jag ju ett ok över mig att jag ska betala tillbaka det också. [...] Det är konstgjord andning. Det är absolut det mest värdelösa som finns att låna för att betala skulder för man sitter ju likförbaskat där.

De har, eller har haft, skulder till vänner och anhöriga. Men att låna pengar för att betala hyresskulder och andra skulder upplevs som "konstgjord andning". Det är ett sätt att lösa en krissituation, men problemet med att vara skuldsatt kvarstår. Att ta kontakt med socialtjänsten för att ansöka om bidrag till hyresskulder är för dem en "sista utväg".

H2: Jag menar sociala är ju det... det är ju nästan den *sista* utvägen man tar. Jag har ju aldrig varit i kontakt med [socialtjänsten] förut så att det är ju... det är jobbigt att göra det, jättejobbigt är det. [...]

Men det kan jag ju inte säga att [min handläggare] har någon större förståelse för. För det har jag också försökt att förklara för honom. Jag bara känner att jag klarar inte av att prata med honom för jag tycker att han är... fruktansvärd. Jag tycker han har inget... ingen empati och ingen sympati över huvud taget... för andra människor. [...] Jag har aldrig varit i den världen. Jag är så lyckligt lottad så att jag har aldrig behövt det innan. Så det har ju varit ett jättestort motstånd till att göra det.

Att ta kontakt med socialtjänsten upplevs som mycket jobbigt och det gör de först då de provat alla möjligheter att själva lösa sina ekonomiska problem. Att avvisas, dvs. att nekats ekonomisk hjälp av socialtjänsten (som anser att man borde kunna lösa sina problem på egen hand genom att låna pengar från vänner och anhöriga) upplevs då som ett mycket kränkande bemötande.

Den enda utvägen som återstår när man avvisats av socialtjänsten kan vara olika illegala sätt att få eller tjäna ihop pengar på. En av de intervjuade bostadslösa (IP5) berättar att hon begick ett brott just för att kunna betala hyran efter att hon avvisats då hon sökte hjälp hos socialtjänsten. Hon dömdes sedan för bedrägeri och vräktes under tiden hon avtjänade fängelsestraffet. Den vräkningshotade mannen har vid ett flertal tillfällen lyckats undvika formell avhysning genom att betala hyresskulden med pengar som han tjänat när han har arbetat "svart" hos olika företag och privatpersoner.

H1: Jag har lyckats jobba svart. Det är det som gäller. Men sen så har jag då jobbat svart av och till, fram och tillbaks hos två [företag]. [...] Dom tar in svart arbetskraft när det krävs. Det gör dom flesta företagen. Faktiskt. Det gäller bara att känna dom. Samtidigt så jobbar man ju helt utan försäkring eller någonting. Så det ju inte... det är inte bra. [...] Dom har behov, lite grann då, men dom har inte tillräckligt med behov för att anställa en.

För att kunna betala gamla skulder och nya räkningar är han beroende av att tacka ja till erbjudanden om "svartjobb": "jag har inte råd att säga nej". Även intervjun med den vräkningshotade kvinnan med barn tyder på att "svartjobb" kan vara en inte så ovanlig "lösning" på ett hot om vräkning på grund av hyresskulder. Hon berättar om arbetslösa vänner som accepterat "svartjobb" för att kunna betala hyran när de av socialtjänsten nekats bidrag till hyresskulder.

Kontraktssomvandling

Från 1980-talets mitt flyttades ansvaret för "problemhushållen" successivt över från allmännyttan till socialnämnden i många svenska kommuner. De allmännyttiga bostadsföretagen krävde att socialtjänsten stod för kontraktet för bostadssökanden som ansågs kunna orsaka problem för dem, liksom för vräkningshotade hushåll. Därigenom blev socialtjänsten och inte hyresvärdarna ansvarig för såväl hyreskostnaderna som eventuella kostnader i samband med avhysning. Dessutom kunde hyresvärdarna kringgå reglerna om besittningsskydd.

Ett sätt att åtminstone på kort sikt undvika att det vräkningshotade hushållet vräks och därmed löper en avsevärd risk för efterföljande bostadslöshet är alltså att hyreskontrakt skrivs om till ett andrahandskontrakt. För en kontraktssomvandling krävs att hushållet har kontakt med socialtjänsten och att handläggaren anser att det är befogat att hjälpa det vräkningshotade hushållet att teckna ett kommunalt kontrakt. Hyresgästens "boendeförmåga", eller förmåga att "klara eget boende" fastställs då.

S2: Ibland [går vi in och tecknar ett kommunalt kontrakt] om vi tror att det *finns* en, men det måste ju finnas en *boendeförmåga*. Vi går inte in med insatser in absurdum. Det är inte vårans målsättning. Ibland är det så att man inte *ska* bo själv, att man inte klarar att ha ett eget boende och då ska inte vi vara med och medverka till det heller. Men där det fungerar och där vi kan se att här finns en rimlig chans att det här kan övergå till eget kontrakt igen, om [boendesekreteraren] gör den bedömningen att man kan gå in med ett kommunalt avtal då, så *gör* vi ju det.

CL: Så det är liksom ... det är *möjligt* att gå att få ett kommunalt kontrakt även efter en vräkning?

S2: Alltså har man, har det *gått* till en vräkning så är det ju inte, då går man inte *direkt* på ett kommunalt avtal ... utan har man kommit in tidigare och diskuterat med hyresvärderna att "ska vederbörande undvika att vräkas så får det bli ett kommunalt avtal", men annars så tror jag nog att det är så här att har det gått till vräkning så får man kvalificera sig igen.

S3: Ja, jag menar det är väl ... Om någon har blivit uppsagd på grund av störningar så kommer man ingen vart med ett kommunalt kontrakt. Det vill säga, man kan sätta in mera insatser då, för då är vi ju *skyldiga* att ha en uppföljning. Det är man ju inte vid ett eget avtal *men* då krävs det oftast andra insatser. Man *kan* naturligtvis rätta dom, men är det då låt oss säga trafik, högrafik och ... personerna, dom misstänker

narkotika och annat så då, då är chansen väldigt liten. *Däremot* när man blir vräkt, om man står inför vräkningshot på grund av ekonomiska orsaker då kan *alltid*, i stort sett alltid rädda någon med ett kommunalt avtal om man tycker att det är *klart bäst* och mest framkomligt.

I de fall den vräkningshotade individen anses besitta en "boendeförmåga", "klara eget boende" (Sahlin 1996) kan socialtjänsten alltså i samförstånd med hyresvärden teckna ett kommunalt kontrakt på lägenheten så att individen kan bo kvar. Det förutsätter att socialtjänsten etablerar kontakter med hyresvärden på ett tidigt stadium i vräkningsprocessen. När en vräkningsdom utfärdats är tecknandet av ett kommunalt kontrakt för att förhindra en vräkning ovanligt enligt de intervjuade förrättningsmännen. Då verkställs i dag vräkningen. Därefter måste det vräkta hushållet "kvalificera sig igen", dvs. "bevisa" en "boendeförmåga", genom att bo en tid inom kommunens alternativa boendeformer utan anmärkningar från personalen.¹⁴

Det är enligt några av de intervjuade tjänstemännen i Göteborg främst barnfamiljer som kan komma i fråga för omvandling av förstahandskontrakt till kommunala kontrakt. Men barnfamiljer kan också vräkas från kommunala kontrakt. En sådan vräkning observerade jag när jag följde med en av förrättningsmännen.

Familjen bestod av en ensamstående mor med två barn. Hon hade ett s.k. kommunalt kontrakt genom Lägenhetsbyrån i Göteborg och hyresvärden ansökte om vräkning på grund av uteblivna hyresinbetalningar. Kvinnan hade arbete och två hemmavarande, minderåriga barn. Trots detta verkställs vräkningen och det görs utan att familjens boendesituation är ordnad. Det ena barnet befann sig vid avhysningen hos en släkting där barnet kunde bo en tid, det andra barnet var hos en granne och skulle sedan bo hos en stödfamilj. Kvinnan hoppades kunna bo hos sin granne under ett par veckor. Hon hade pratat med sin bror som hade lovat att försöka teckna ett förstahandskontrakt på en lägenhet och låta henne bo där. Enligt förrättningsmannen brukar avhysningar som gäller just kommunala kontrakt alltid verkställas, det vill säga det är näs-

¹⁴ En intervjuad socialsekreterare som arbetar på ekonomisektionen inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg i en medelstor kommun beskriver att hyresgäster som vräks på grund av hyresskulder tidigare kunde få ett nytt förstahandskontrakt när skulden var betald (utan borgensman eller liknande garantier). I dag kräver emellertid det allmännyttiga bostadsbolaget kommunalt kontrakt även om hyresskulden ligger mer än fem år tillbaka i tiden. Hyresvärden kräver alltså en absolut garanti mot hyresförlust. Socialtjänsten går inte i borgen, som den skulle kunna göra, utan kräver kontroll över kontraktet och hyresgästen.

tan aldrig så att man lyckas nå en uppgörelse med hyresvärderna i de fallen. Den representant från Lägenhetsbyrån som närvarade kommenterade avhysningen och sade att det är synd, eftersom ”detta är ju ett hem”. Han sade vidare att ”min chef är inte elak och vräker inte folk för ingenting” och ansåg att det var socialtjänsten som skall hållas ansvariga för att vräkningen verkställdes – ”om inte socialtjänsten vill att vräkningen ska verkställas så blir det ingen vräkning”. Hans bedömning var att kvinnan i fråga skulle bli erbjuden ett boende i Altbos regi, vilket enligt honom medför större kostnader för kommunen jämfört med vad det skulle kosta att bevilja ekonomiskt bistånd för att betala hyresskulden. Samme representant för Lägenhetsbyrån uttryckte en tveksamhet över att kvinnan skulle kunna få ett nytt kommunalt kontrakt inom den närmaste tiden – ”nu har hon bränt sina broar för en lång tid framöver” (KFM mål nr. 14-20805-01).

Vräkningsförebyggande samarbete

I flera kommuner pågår sedan många år samarbetsprojekt av olika slag mellan socialtjänsten och hyresvärdarna (Sahlin 1993, 1996). Ingrid Sahlin har visat att en av de vanligaste åtgärderna mot hemlöshet, nämligen samverkan mellan socialtjänst och hyresvärdar, ökar den absoluta hemlösheten och antalet hyresgäster utan besittningsrätt och integritetsskydd. I statliga utredningar har emellertid en ökad samverkan mellan olika lokala aktörer ofta förespråkats, inte minst när det gäller ansvaret för vräkningshotade hushåll. Det framhålls som särskilt viktigt eftersom hyresskulder i dag snabbare leder till vräkning jämfört med tidigare (SOU 1996:156, s. 250).

I detta avsnitt kommer tre former av samverkan mellan socialtjänst och hyresvärd att beskrivas. Intervjuade representanter för bostadsföretag och inom socialtjänsten som arbetar i samverkansprojekt beskriver ofta samarbetet som framgångsrikt, men enligt statistik från kronofogdemyndigheten i Göteborg har antalet verkställda vräkningar ökat mellan 2000 och 2001 samtidigt som samverkansprojekt mot vräkning bedrivits. Däremot ligger antalet ansökningar om vräkning på en jämn nivå under samma period. Man kan alltså ifrågasätta om de vräkningshotade hyresgästerna gynnas av samarbetet. Hur samarbetar bostadsföretag och socialtjänst och hur påverkar dessa parter handlingar och beslut och samverkan det vräkningshotade hushållets situation?

Detta avsnitt bygger som nämnts på empiriska studier av tre olika former av samverkan:

- Den första formen är i ett samverkansprojekt mellan två tjänstemän (BS3 och HV1) från separata institutioner (socialtjänst respektive bostadsföretag), här kallat "samverkansprojekt 1".
- Den andra formen av samverkan består i en boendesekreterartjänst som finansieras av socialtjänsten och bostadsföretaget tillsammans. Boendesekreteraren (BS2) hade tidigare sin arbetsplats inom socialtjänsten, men har numera sin arbetsplats inom bostadsbolaget. Denna form av samverkan benämns här som "samverkansprojekt 2".
- Den tredje formen av samverkan utgörs av ett fortlöpande samarbete mellan två kommunala myndigheter: socialtjänsten (genom boendesekreterare BS3) och Fastighetskontorets lägenhetsbyrå,¹⁵ här benämnd "samverkansprojekt 3".

Rollfördelning och perspektiv

I samverkansprojekt 1 arbetar en boendesekreterare (BS3) och en representant för ett bostadsföretag (HV1) med att förebygga vräkningar. Bostadsföretaget som hyresvärderna representerar har sedan ett par år tillbaka skärpt rutinerna vid hyresskuld. I dag för att som tidigare ansöka om vräkning efter att hyran uteblivit i ett par månader, har bostadsföretaget nu automatiska rutiner och ansöker om vräkning redan cirka fyra veckor efter förfallodagen. Till skillnad från många andra bostadsföretag i Göteborg sköter detta bostadsföretag hanteringen av vräkningsprocessen på egen hand i dag för att anlita ett inkassobolag. Även socialtjänsten har ändrat rutinerna för bedömning av hyresskuld. Den intervjuade boendesekreteraren beskriver hur hon "stramade upp" dessa när hon till-

¹⁵ Göteborgs kommun har ingen kommunal bostadsförmedling, men under vissa förhållanden kan hushåll som inte kan ordna en bostad på egen hand få hjälp via Fastighetskontorets lägenhetsbyrå. Kommunen har ett samarbetsavtal med fastighetsägarna som innebär att dessa skall överlämna en viss, liten andel av sina lediga lägenheter till Lägenhetsbyrån för förmedling. Det är en överenskommelse på frivillig basis och dess bestämmelser betraktas som rekommendationer, vilket innebär att fastighetsägarna inte är tvingade att acceptera en av kommunen föreslagen hyresgäst (Löfstrand 2001). I många stadsdelar, till exempel i den stadsdel där en av de intervjuade boendesekreterarna (BS3) arbetar, har socialtjänsten sådana kontakter med fastighetsägarna att socialnämnden också kan teckna förstahandskontrakt för att hyra ut i andra hand utan att gå via Lägenhetsbyrån. Därigenom slipper socialnämnden att betala en anskaffningskostnad till Lägenhetsbyrån.

trädde tjänsten. Samarbetet består huvudsakligen i gemensamma hembesök hos hyresgäster som inte har betalat hyran för att förmå dem att omgående betala hyresskulden.

Att parterna har olika lagar – socialtjänstlagen respektive hyreslagen – och regelverk som styr deras respektive verksamhet upplever de inte som ett problem. Att kunna jämka och hitta ett handlingsutrymme – för att kunna utöva diskretionär makt – utgör en aspekt av vad det innebär att utföra arbetet ”professionellt”. Det kräver god kunskap om respektive lagstiftning och också lång erfarenhet som ”gräsrotsbyråkrat”.

HV1: Dom har socialtjänstlagen. Det är socialtjänstlagen som styr allting i deras verksamhet då. Jag som fastighetsägare, jag har hyreslagen som styr allting i *min* verksamhet.

BS3: Fast dom två går att jobba parallellt med.

HV1: Ja, dom går att jobba parallellt med. Bara man har insikt i varandras verksamhet. [...] Och du har samma lagstiftare för socialtjänstlagen som det är för våran lag.

BS3: Jaa. Så att *det* är ju inget hinder. Det handlar ju bara om att, så att säga, men det *är* ju så här [...] alltså att man *måste* ju kunna sina *lagar* grundligt för att kunna känna också möjligheterna i det. Innan dess så ser man ju bara "*ääiiihh*" så här. Då är man fyrkant. Men när liksom det här har landat och man liksom är säker i sin yrkesroll, så ser man ju möjligheterna. Man ser ju inte något hinder i det.

Vid hembesöken är rollfördelningen klar – boendesekreteraren antar rollen av den som "hjälp", hyresvärden är den som "skrämmar". Hembesöken kan göras vid olika tillfällen under hela vräkningsprocessen. Sista försöket att förmå hyresgästen att betala hyran görs då hyresvärden har beslutet om avhysning i sin hand. Eftersom hyresvärden ansöker om avhysning redan fyra veckor efter en utebliven hyresinbetalning, kan ett avgörande nås relativt snabbt. Beslutet kan användas som ett hot för att få hyresgästen att betala hyresskulden eller att ställa upp på de villkor som boendesekreteraren har för att hyresgästen skall erbjudas bistånd att betala skulden eller hjälp att få tillgång till en annan form av boende.

BS3: Så då åker vi ut. Det brukar vi ta en gång i månaden. Så åker vi runt.

HV1: Vi är mycket samspelta just på det.

BS3: Ja.

HV1: Och vi ger och tar vid dörren.

BS3: Ja.

HV1: Det är ju så att då kan inte människan spela ut ... *mig*.

BS3: Nej.

HV1: Inte socialtjänsten.

BS3: Nej.

HV1: För annars är det så. Går jag dit ensam ” jajamensan, jag har varit hos socialtjänsten. Jag har pratat med dem och det är okej och det och det och det”.

BS3: Ja.

HV1: Och när vi kommer dit då, *bägge två*, så är vi ju med bägge två så då kan människan över huvud taget inte spela ut oss. [...] Så att om man säger så. Jag kanske är då den här som *skrämmar* hyresgästen på något sätt att ”du åker härifrån om inte du nu tar tag i din situation *själv*”. Det är ju individen själv. Och då måste individen själv då ta det här steget och *gå hit* och förnedra sig eller jag vet inte. Man har ju olika syn på det som individ. Men dom måste ta sig i kragen och gå hit och ta den här diskussionen med då socialtjänsten om sin situation.

Boendesekreteraren kan erbjuda bistånd till hyresskulden på vissa villkor och om hyresgästen anses berättigad. Hyresgästen kan också undvika att vräkas genom att själv betala hyresskulden. Om skulden betalas av socialtjänsten eller av hyresgästen verkställs inte avhysningen. På så vis undviker hyresgästen att en vräkningsdom registreras hos olika upplysningscentraler.

Hyresgäster som har delgivits datum för avhysning, men som flyttar ”självmant” innan det utsatta datumet undviker också att en vräkningsdom registreras. Oavsett vilket har hyresgästen fortfarande en betalningsanmärkning registrerad hos upplysningscentralen, vilket medför att det är mycket svårt – för att inte säga omöjligt – att ordna en ny bostad på egen hand. Hyresvärden kan avvakta litet med beslutet att verkställa avhysningen när han har det formella beslutet från tingsrätten eller hyresnämnden i sin hand. Lyckas inte hyresvärden ”skrämma” hyresgästen att betala hyresskulden tar de vid nästa tillfälle med sig kronofogden.

HV1: Och hjälper inte det då när *jag* skrämmar då så brukar vi då, vi två åtminstone ha ett ... ett spöke till som vi kör fram då. Det är kronofogden. Han följer med också då.

CL: Jaha?

HV1: Ibland kan vi gå tre stycken.

CL: Ja. Ja.

BS3: Och förebygga. Vi gör fejkade avhysningar bara för att förebygga. [...] Vi har ju hotet. Och har tagit fram ett datum. Datumet är ju där. Om vi nu har ett datum, lät oss säga, i morgon då, för barn-

familjen då, så kommer jag och [boendesekreteraren] överens om det. [...] Så kan vi i morgon då, på plats åka hem till familjen och göra en fejkad avhysning i princip. [...] Och säga så här att "nu...". Ja, [boendesekreteraren] ställer kravet på familjen. Jag kan inte ställa krav. Jag kan bara ställa krav på att dom ska ut ur lägenheten. Men "under förutsättning att ni då som hyresgäst ställer upp för då som socialtjänsten här nu ... tar fram då, så kan vi skjuta på ärendet en vecka och se vad som händer".

CL: Mmm. Men alltså varför kallar du det för *fejkad* avhysning?

BS3: Jo, men det kallas ... därför att för att få fram ett agerande. Det är, alltså, det här är ju konstigt för folk utifrån att förstå att *många* gör ingenting!

HV1: Dom bara sitter.

BS3: Alltså de gör *ingenting*. Det händer *ingenting*!

För hyresgästerna förbättras inte möjligheterna att bo kvar nämnvärt. De får en veckas anstånd. Boendesekreteraren menar att hon har möjlighet att "fånga upp" vräkningshotade hyresgäster som annars inte skulle ansökt om bistånd till hyresskulden och därmed kan utreda deras möjlighet att beviljas bistånd, men samtidigt har socialtjänstens principer för att bevilja bidrag till hyresskuld stramats upp.

Det tycks också som om boendesekreteraren antar hyresvärdens perspektiv i dag för att fungera som hyresgästens "advokat" i relationen till hyresvärden. Boendesekreteraren uttrycker sig på följande vis om samarbetet med hyresvärden:

BS3: Min erfarenhet är ju då att i samarbetet med fastighetsägarna har vi *precis* samma grundinställning. Det har *aldrig* varit *någon* skillnad i hur man ser på hyresgäster, möjligheter att hitta lösningar så att folk kan bo kvar. Alltså det är en *otrolig generositet* och social kompetens som finns hos fastighetsägarna, åtminstone här i [vår stadsdel]. [...] Jag har ju aldrig känt att det har varit *någon skillnad* [...] för någonstans så börjar ju *allting* med en hyresskuld.

Både hyresvärden och boendesekreteraren beskriver deras samarbete som lyckat. De har också kontakter med ett par förrättningsmän, med vilka de inte alltid är överens med om vad som bör göras i den enskilda situationen.

HV1: Det är ju återigen kronofogden som kan vela till det där om han nu velar till det på något sätt va. [...] För jag menar om jag och [boendesekreteraren] är överens här, att den här personen, den här ska avhyssas då, och sen kommer det en verkställare ifrån kronofogdemyndig-

heten som är *blödlig*, som plötsligt sätter sig där och börjar gråta och tycker det här är hemskt att vräka den här familjen. Då är det hans *personliga* åsikter som han framför. Han framför ju inte sina yrkes ... han har inte sin yrkesroll med sig då. Och då börjar han vela till det då vid avhysningstillfället och det blir ju en fel signal till den som ska avhysas. Om man nu har strukturerat det här innan. Gett klara signaler "så och så gäller det". Det är *sådant* som kan hända och *där* kan ju de här verkställigheterna tro då att de har makt. De har ingen makt över huvud taget utan de begär tjänstefel.

Hyresvärden reagerar starkt på att förrättningsmannen i interaktionen vid avhysningstillfället agerar med utgångspunkt i sin professionella roll. Denna roll innebär möjligheten att utöva diskretionär makt – i det här fallet att bevilja anstånd med verkställigheten. Enligt hyresvärden begär förrättningsmannen ett tjänstefel när han inte agerar som "byråkrat" och verkställer det beslut som hyresvärden fattat tillsammans med boendesekreteraren. Hyresvärden betonar att förrättningsmannen inte har någon makt att påverka utfallet av den aktuella situationen. Det anser han däremot att han själv har. Bland annat genom att – tillsammans med en boendesekreterare – göra hembesök vid flera stadier under vräkningsprocessen.

Hyresvärden har allt att vinna och inget att förlora på samarbetet. Han har beslut om och tidpunkt för vräkning i sin hand. Han kan dock, om han vill, välja att acceptera betalning från hyresgästen eller socialtjänsten och låta denne bo kvar. Men han kan också välja att fullfölja vräkningen även om hyresgästen i detta läge betalar hyresskulden. Hyresvärden och boendesekreteraren kontrollerar alltså genom samarbetet vilka hushåll som skall vräkas och vilka som får bo kvar. Att socialtjänsten snarare antar hyresvärdens perspektiv än agerar som klientens "advokat" i relation till hyresvärden bekräftas också av annan forskning på området (Rosengren 2002, under utgivning).

Förrättningsmannen har rätt att bevilja anstånd med verkställighet i två veckor och vid "synnerliga skäl" i fyra veckor. I de fall när det finns minderåriga barn i hushållet och socialtjänsten inte har hunnit fatta något beslut och "det finns anledning att tro att [socialtjänsten] går in och betalar" brukar förrättningsmännen utnyttja möjligheten att bevilja anstånd.

KFM4: Kraftfulla skäl. Att det, det är ... sociala säger att "vi har en ny bostad på gång här, men vi kan inte, den är väl inte ledig förrän nästa måndag" eller någonting. Vad det nu kan vara.

KFM6: Lättast är ju oftast att man säger till fastighetsägaren det att "Du ... lyssnar du på vad socialsekreteraren säger? Den här killen kommer alltså att flytta ut ur lägenheten. Han har fått sig en tom lägenhet. Den är städad också". Så tittar man på socialsekreteraren. "Ja" säger hon "den kan vara städad" – "Och du, ska du betala hyran också?" – "Ja, jag ska betala hyran också". "Ja, ja, då skjuter vi på avhysningen", säger fastighetsägaren. Då gör han det! För vad det handlar om för hans del, det är ju pengar också. Och *ingen* människa vill ju jävlas med andra människor. ...

KFM4: Nej, framför allt inte om han sparar pengar så att säga.

Förrättningsmännen kan uppleva att de har möjlighet att påverka hur vräkningsprocessen utfaller bland annat genom att få fastighetsägaren att acceptera en uppgörelse. Det kan också vara så att fastighetsägaren, utan särskilt mycket övertalning, väljer att skjuta på förrättningen. En förrättningsman (KFM6) beskriver en situation där det vräkningshotade hushållet – en barnfamilj – sannolikt skulle anses berättigad till ekonomiskt bistånd för att reglera uppkommen hyresskuld, men familjen hade inte ansökt om socialbidrag hos socialtjänsten. Situationen tycks göra såväl förrättningsmannen som hyresvärden illa berörda och hyresvärden drar tillbaka sin ansökan om avhysning. Familjen framstår för förrättningsmannen och hyresvärden som "stackare". De anses vara berättigade till hjälp (i form av ekonomiskt bistånd) men har inte utnyttjat möjligheten.

I samverkansprojekt 2 har boendesekreteraren (BS2) stort inflytande över vilka hyresgäster som vräks och vilka som får bo kvar. Därutöver kontrollerar boendesekreteraren också vilka bostadsökanden som skall accepteras som hyresgäster genom ett eget, datoriserat "störningsregister". Det används i två syften. Dels för att "kolla att vi inte får in alltför felaktiga hyresgäster, sådana som vi inte vill ha in", dels för att dokumentera "bevis" som kan åberopas om, eller när, bostadsföretaget väljer att reagera på "störningarna" genom att vända sig till hyresnämnden.

Boendesekreteraren har full insyn i såväl bostadsföretagets som socialtjänstens verksamhet. Bland annat ingår BS2, tillsammans med chefen på enheten för hyreskrav inom samma bostadsföretag, i en grupp inom socialtjänsten där man kommer överens om vilka klienter som skall erbjudas andrahandskontrakt ("provkontrakt"). Det kan tolkas som ett uttryck för kooperering. Socialtjänsten är formellt kooperad av hyresvärden som ställer villkoren för samarbetet. Det kommunala bostadsföretaget har fått kritik för att ställa

alltför höga krav på bostadssökanden. Det har även förekommit kritik mot bostadsföretaget inom socialtjänsten. Att bostadsföretaget och socialtjänsten tillsammans finansierar tjänsten som boendesekreterare gynnar bostadsföretaget som därmed stärker sin legitimitet (genom att utåt visa att man tar ett "socialt ansvar" genom att samarbeta med socialtjänsten) och samtidigt i ännu högre utsträckning kan kontrollera att "felaktiga hyresgäster" avvisas eller avhyses.

Situationen för dem som exkluderas försvåras ytterligare av det faktum att bostadsföretaget kontrollerar större delen av beståndet av hyreslägenheter i kommunen. Socialtjänsten kan därmed känna sig tvingad att ställa upp på de villkor för samarbetet som bostadsföretaget anger, eftersom de inte har andra bostadsföretag att vända sig till. Om samarbetet i dag ses ur socialtjänstens perspektiv är bostadsföretaget informellt koopterat. Dess inflytande ökar "osynligt", eftersom socialtjänsten fortfarande arbetar enligt socialtjänstlagen för att bistå människor i behov av hjälp.

Även i samverkansprojekt 1 är boendesekreteraren (BS3), som en representant för socialtjänsten, ansvarig för alla "kommunala kontrakt" i stadsdelen. I Göteborgs kommun kan bostadslösa, efter att de visat att de "klarar eget boende" genom att ha avancerat upp genom kommunens eller de frivilliga organisationernas "boendetrappa", remitteras av socialtjänsten till Fastighetskontorets lägenhetsbyrå. Ibland hjälper Lägenhetsbyrån endast till med själva anskaffningen av bostaden, men i de flesta fall kräver fastighetsägarna att kommunen också tecknar förstahandskontrakt och sedan i sin tur tecknar ett andrahandskontrakt med den bostadslöse klienten. Efter ett års "provboende" är det tänkt att den boende skall kunna överta förstahandskontraktet på lägenheten.

I samverkansprojekt 3 kontrollerar boendesekreteraren (BS3) vilka klienter som remitteras till Lägenhetsbyrån och har, tillsammans med hyresvärderna, stort inflytande över vilka vräkningshotade hushåll som undgår vräkning. Som representant för socialtjänsten upplever hon att hon måste upprätthålla "trovärdigheten" inför fastighetsägarna – ställa upp på deras villkor snarare än att ställa krav på dem. Lägenhetsbyrån har (liksom andra hyresvärdar) vissa (kända) krav på de bostadssökande men därutöver krävs, enligt bostadssekreteraren, "egna tolkningar". I citatet nedan bekräftar också hyresvärderna boendesekreterarens "bedömningar" som riktiga.

BS3: Missnöjet då kring [...] Lägenhetsbyrån, bygger väldigt mycket på ... tror jag att man kanske inte gör rätt bedömningar om *målgruppen* för ärenden som ska [komma i fråga för kommunalt kontrakt]. Jag kan ju se, alltså när jag tog den här tjänsten så gjorde jag ju en viss upprensning. Det blir det ju. [...] Sedan har vi sagt så här att är det så att man funderar kring det här med boende kommunalt, *prata* med mig först. För då har jag ju *lärt* mig på ett ungefär vilka som är lämplig målgrupp. [...] Ja, socialsekreterarna som handlägger ärendena. Att de diskuterar med mig om lämplig åtgärd.

CL: Men har inte du som boendesekreterare då fått ut några slags kriterier från Lägenhetsbyrån.

BS3: Jo, men det finns! Men sen har ju jag egna tolkningar. Ja, det är ju det här jag menar. Och vad jag säger det är att i [vår stadsdel] har det blivit så här att då är den diskussionen med mig. Då ser jag ju direkt att "*nja*, det här kan du inte komma med till Lägenhetsbyrån. Det *kan* du inte göra för det här stämmer inte". Det måste till någonting annat *innan*. Och det är *dumt* att dra upp det dit, för att det skapar bara liksom en ... det blir inte trovärdigt. Vi blir inte trovärdiga hos dom. Det handlar ju också om att visa att *vi* gör rätt bedömningar, så att när vi *kommer* med en grej så vet man att "ja, då är det genomtänkt". Förstår du? Då är det *genomtänkt*. Då *litar* man på vår *bedömning*. Så att man inte utnyttjar det med *alla* som är bostadslösa, så att det liksom blir bara ... För då kan vi ju inte "jamen, vi får aldrig hjälp ifrån...". Det tror *fasen* det när man liksom rekryterar fel folk ... eller skriver remiss på fel folk. Men jag ser ju på de som vi har gjort remisser då till Lägenhetsbyrån och fått lägenheter. Det har ju, alltså de här sista åren, det har ju varit *rätt!* För att de har ju alltså i stort sett har alla de kunnat överta kontrakten, förstår du? Så att det har varit rätt bedömningar. [...] Alltså jag skulle vilja säga så här. *Där* blir *jag* ju ett stopp. Och där kan jag ju få skit på mig då. När jag stoppar mina kolleger och säger att "det här är *inte att tänka på!* Med den *historien* som den här personen *har*, så är det inte att *tänka på* att liksom försöka få fram en lägenhet. Det, det ... alltså det *finns* inte." Och då kan det ju bli splittrat.

HV1: Precis. Precis. I *din* organisation.

BS3: Ja, där får jag ju skit på mig då. För då tycker de ju att jag bromsar och stoppar och ser inga möjligheter och så där. *Visst!* Men alltså jag kan ju inte gå in och *prata in* en person, med en sådan gedigen historia, med sådana ... med sådant så att säga ... vänner och bekantskapskrets och det. Det *går inte* alltså!

HV1: Ditt förtroende är ju förverkat för Lägenhetsbyrån, för hyresvärden.

BS3: Ja, det skulle vara direkt vet du.

HV1: Dom får aldrig någon mer lägenhet av oss.

Boendesekreteraren har övertagit hyresvärdens syn på "fel hyresgäster" – sådana som anses vara legitima att vräka och avvisa som bostadssökanden, i dag för att agera som "advokat" för hushåll med bostadsproblem. Mina intervjuer med andra boendesekreterare stödjer denna tolkning. De intervjuade boendesekreterarna upplever inte samarbetet med hyresvärdarna som problematiskt, vilket man – som utomstående betraktare – skulle kunna tro. En intervjuad boendesekreterare menar till exempel att socialtjänsten, genom boendesekreteraren "bestämmer själva vilka klienter som får kommunalt kontrakt" genom Lägenhetsbyrån. Samtidigt säger han att "min syn är ungefär densamma som dom har där inne på Lägenhetsbyrån".

Boendesekreterarens professionella roll är, som denne intervju-person uttrycker det, att agera som ett "filter". Han utgår från hyresvärdens (i det här fallet Lägenhetsbyråns) perspektiv på hyresgäster och filtrerar bort de bostadslösa som inte överensstämmer med denna. Att lägga ned tid och arbete på att remittera andra än dem som säkert kommer att godkännas av Lägenhetsbyrån betraktas som "onödigt" arbete. Det upplevs emellertid som problematiskt, eftersom "det är en tendens, en *klar* tendens att man [från Lägenhetsbyråns sida] höjer kraven". Både BS2 och BS3 beskriver att de inte kan remittera ärenden som de vet att hyresvärderna inte kommer att godta även om klientens handläggare på socialkontoret arbetar hårt för att klienten skall komma ifråga för ett kommunalt kontrakt. Boendesekreterarna får med andra ord en speciell roll inom den egna organisationen (dvs. socialtjänsten) eftersom de är uppboundna till hyresvärd och bostadsföretagen och agerar som deras "grindvakter".

Hyresvärderna kan ställa i princip vilka krav som helst. Om socialtjänsten, det vräkningshotade hushållet eller den bostadslöse inte ställer upp på de angivna villkoren utvisas det vräkningshotade hushållet och den bostadslöse avvisas. Om hyresvärdens krav inte tillgodoses kan denne neka dem tillgång till lägenheter, vilket framgår av den sista repliken i utdraget ovan.

I de fall hyresvärderna formellt sett har rätt att vräka hyresgästerna är det upp till denne att "bedöma" vilka hushåll som skall tillåtas bo kvar. I citatet nedan resonerar boendesekreteraren (BS3) och hyresvärderna (HV1) i samverkansprojekt 1 om hur "bedömningar" i sådana fall går till. Båda uppger att de använder sig själva som referensram.

BS3: Sen är det ju så här att ibland ... att man kan *ana*, man har inget svart på vitt. Men jag menar oavsett vilket, så handlar det om att vara väldigt strikt och korrekt och sen, jag använder mig själv som referensram. Vill *jag* ha den här personen som granne? Jag menar det är ju faktiskt inte konstigare än så. [...] Och då är det bara så här att "Nej". Varför skall jag då liksom låta någon annan ha det? Utan den personen är ju inte färdig. Det är ju bara liksom att *konstatera*. Men vi *har* ju vägar tillbaka *om* man vill ha hjälpen. Då får man ju bara vänta *in* i så fall tills de vill ha den här hjälpen. Under tiden så får man ju bara ha is i magen och tänka det "dom löser det ju! Dom löser det ju!"

HV1: Vi kanske är väldigt ärliga och rakt på sak i denna verksamhet. [...] Vi drar fram *verkligheten* på ett ganska klart och tydligt sätt i våran uppsökande verksamhet och i våra diskussioner också då. Man kanske historiskt hyssjar väldigt mycket om det här och det är någonting som man inte helst vill prata om. Man vill helst inte ta upp det utan det är sociala gör sitt där och värden gör sitt där och fogden gör sitt där och alla gör sitt där. Men nu har vi liksom dragit fram det här och vi sitter med öppna kort och pratar om det. Och då är det inte så jädra märkvärdigt!

BS3: Nej, det är inte det.

HV1: Det är väldigt enkelt i så fall då. Precis som du säger: "Vill jag ha den människan som granne där jag bor?"

Hyresvärden och boendesekreteraren kan antingen låta det vräkningshotade hushållet bo kvar eller låta avhysningen gå till verkställighet. I de fall vräkningshotade hushåll enligt socialtjänstens praxis inte anses vara berättigade till bistånd för att betala hyreskuld och hyresvärden formellt sett har rätt att vräka hyresgästen, frågar de sig helt enkelt: "Vill jag ha den här personen som granne?"

I dag för att fatta beslut om undantag eller anstånd med utgångspunkt i den vräkningshotade hyresgästens situation identifierar sig både hyresvärd och boendesekreterare med "grannen". Därmed kommer deras subjektiva – och personliga – värderingar att utgöra utgångspunkten för beslut om vilka vräkningshotade hushåll som skall avhysas och vilka som skall tillåtas bo kvar. Det finns förstas en uppenbar fara i att låta personliga värderingar ligga till grund för beslut som de fattar i rollen som hyresvärd och – inte minst – som en representant för en myndighet.

”Positiva vräkningar”

Genom samarbetet i nämnda samverkansprojekt kan parterna förse varandra med legitimeringar av vräkningar:

KFM1: Sen vet man ju inte. Man ska ju inte säga att en avhysning, att det är *bra* på nåt sätt men det kan ändå vara ... jag vet någon som berättade också. Det kan vara någon typ av 'break' så att säga. Man ställer det på sin spets att "nu går det inte längre här" och det kan ju sen leda till andra då kanske att dom är medgörliga och kanske...

KFM3: Det kan ju leda till deras första kontakt med socialförvaltningen.

KFM2: Det kan det göra.

KFM1: Det gör det! Det *kan* göra det faktiskt. Jag vet någon som sa att "vi måste köra de här racet fullt ut så att ... för att det måste alltså hända någonting". ... Det är inte första resan då utan det har hänt så många gånger så att socialen har sagt att "vi måste göra detta bara för att dom ska se att det är allvar". Det kan ju även vara i missbrukarbiten också att det händer nåt då, att man gör någonting ... som kanske kan bli till något bättre i alla fall.

KFM2: Just, det, så att dom kan komma på fötter igen som det heter. Ja, jo, det kan ju vara en positiv [vräkning] då också.

En vräkning kan vara "positiv" och för hyresgästens "eget bästa" när det gäller dem som bedöms ha missbruksproblem eller andra "sociala problem".¹⁶ Förrättningsmännens konstruktion av "positiva" vräkningar överensstämmer med såväl socialtjänstens som hyresvärdens bild av "nödvändiga" vräkningar. En hyresvärd och en boendesekreterare som arbetar tillsammans för att förebygga vräkningar resonerar på följande vis:

BS3: Det var en vräkning. En *nödvändig* vräkning för att *hjälpa* den här personen för han gick inte med på *någonting* på frivillig väg. Och vi alla såg – han behöver ju hjälp – och han tog inte emot det.

HV1: Och det är ju det positiva att en vräkning behöver inte vara *negativ*.

BS3: Nej.

HV1: Det är positivt också.

BS3: Ja.

HV1: Och de vräkningar, jag hävdar, de vräkningar vi har haft i *din* stadsdel här, dom har varit *positiva* vräkningar vi har genomfört, även om namnet är *negativt*.

¹⁶ Angående "terapeutiska vräkningar", se vidare Hans Swärds artikel "Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle" i Runquist, W & Swärd, H (red.) (2000), s. 59 f.

Ensamstående, företrädesvis män, med missbruksproblem eller andra problem som anses som "självförvällade" tillhör den kategori som blir föremål för "nödvändiga" vräkningar. Det gör även gamla personer som är sjuka. Då benämns åtgärden av förrättningsmännen som "socialvräkningar". Deras situation anses inte vara självförvällad men de anses, liksom tidigare nämnda kategori, behöva hjälp (men inte bostad) eftersom de inte anses "klara eget boende" (Sahlin 1996). En avhysning av en barnfamilj anses emellertid i princip aldrig vara en "positiv" vräkning.

Sekretess

Verksamheter inom svenska myndigheter skall vara öppna för allmänheten så till vida att varje medborgare skall ha rätt att ta del av allmänna handlingar. Begränsningar av denna rättighet finns i sekretesslagen, som också innehåller bestämmelser om tystnadsplikt för myndighetspersoner i förhållande till andra myndigheter och allmänheten. I 7 kap. 4 § SekrL stadgas, att "sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men". Enligt Clevesköld, Lundgren & Thunved (2001) har begreppet "men" en mycket vid innebörd:

Det syftar i första hand på att någon blir utsatt för andras missaktning om hans personliga förhållanden blir kända. Redan den omständigheten att vissa personer får kännedom om en ömtålig uppgift kan alltså vara tillräckligt för att "men" skall föreligga. Utgångspunkten för bedömningen skall vara den enskilde personens egen upplevelse. Man får alltså försöka sätta sig in i den enskildes situation och avgöra hur han skulle känna det. Det innebär, att om någon inte skulle vilja att en känslig uppgift om honom lämnas ut, om han skulle tycka att det var obehagligt att någon kände till den, så måste man säga sig att det är fråga om "men" i lagens mening (ibid. s. 238).

Särskilt när det gäller de olika samverkansprojekten som beskrivits i denna rapport kan man ifrågasätta hur sekretesslagen tillämpas. Eftersom hyresvärden anger villkoren för hur samarbetet bedrivs och boendesekreterare (med organisatorisk tillhörighet till socialtjänsten) dessutom tenderar att överta hyresvärdens bild av "problemhushåll" kan man fråga sig om det inte finns en risk att man lämnar ut sådana uppgifter om klienterna som ligger dem i fatet

som bostadssökanden eller i en sådan krissituation som ett vräkningshot innebär. På så vis kanske samarbetet mellan hyresvärd och socialtjänst får negativa konsekvenser för de vräkningshotade hushållen.

Två ärenden som har behandlats av Justitieombudsmannen (JO) är relevanta i detta sammanhang. Det ena fallet rör en boendesekreterare som, då klienten i egenskap av bostadssökande vänt sig till ett bostadsföretag, uppgett att klienten uppträtt ”störande” i ett annat boende. Denna uppgift lämnades ut vid ett möte mellan klienten, hyresvärden och boendesekreteraren och utan klientens samtycke. Detta agerande betraktades av JO som ett brott mot tystnadsplikten (dnr 3828-2000).

Det andra fallet består i en anmälan mot en stadsdelsförvaltning och Fastighetskontorets lägenhetsbyrå i Göteborg. Felaktiga uppgifter har förekommit i den ansökan till Fastighetskontorets lägenhetsbyrå om ett s.k. kommunalt kontrakt som stadsdelsförvaltningen har tecknat för klientens räkning. Klienten begärde att få ut de handlingar som Lägenhetsbyrån hade som rörde hans ärende men kreditupplysning och boendereferens lämnades aldrig ut. Stadsdelsförvaltningen har medgivit att vissa uppgifter var felaktiga. JO slår fast att stadsdelsförvaltningen inte hade rätt att lämna ut uppgifter om klientens personliga förhållanden utan dennes medgivande och bedömer att om stadsdelsförvaltningen hade låtit klienten ta del av innehållet i remissen hade de felaktiga uppgifterna sannolikt kunnat korrigeras (dnr 4019-1997). Socialtjänsten har alltså, i det här fallet, brutit mot tystnadsplikten, vilket gav negativa följder för den bostadssökande som därmed inte erbjöds något kommunalt kontrakt. Detta var särskilt allvarligt eftersom de uppgifter om klienten som boendesekreteraren lämnade ut dessutom visade sig vara felaktiga.

Dessa två ärenden visar på risken att tjänstemän inom sociala myndigheter lämnar ut uppgifter om klientens personliga förhållanden till fastighetsägare. Denna risk är sannolikt större vad gäller just boendesekreterare, som i sitt arbete har omfattande både formella och informella kontakter med hyresvärdar, och när samverkansprojekt startas för att ”förebygga vräkningar”. I det följande beskriver några socialarbetare, som arbetar i ett projekt för att förebygga vräkningar, svårigheterna med den dubbla roll som arbetet inbegriper:

S2: Alltså vi tar ju emot information. Om det ringer en hyresvärd till oss och pratar om en hyresgäst, då kan vi ta emot informationen. Vi kan ju inte säga "ja, det där, den där känner jag igen" eller "det här ärendet är aktuellt, det vet jag". Det får inte vi lov att säga. Om vi sen inleder en kontakt så, så ... och det försöker vi göra i möjligaste mån för hyresgästens bästa, så frågar vi "är det OK för dig att vi pratar med hyresvärderna" och då kan vi ju göra det.

CL: Ja, när ni har fått deras...

S2: Godkännande.

[...]

S1: Det är ju, jag tycker att det, det ... det är *svårt* när man, just när man ska återkoppla. Vi kan säga att "okey, vi har ... vi har, vi har fått kontakt med den här personen och vi har ... ja ... slussat vidare", men så mycket mer kan vi ju inte säga. [...] Men visst, det är inte så lätt alltid och man får göra en bedömning lite grann också ... ja, är det till men eller är det inte, om man lämnar ut en uppgift och *om* man gör det så ska man vara väldigt ... ja, medveten om *vad* man säger.

Ett exempel som tydligt visar att boendesekreterares dubbla roll kan leda till vissa risker med avseende på tystnadsplikten är boendesekreteraren (BS2) som tillhör samverkansprojekt 2. Sekretesslagen omfattar dem som är organisatoriskt knutna till socialtjänsten, vilket denne bostadssekreterare fortfarande är, trots en formell anställning hos bostadsföretaget. I beslut och råd till sin arbetsgivare om urval av hyresgäster har denne tjänsteman tillgång till information som klienten lämnat i förtroende till socialtjänsten. Informella och formella bindningar till bostadsföretag leder sannolikt till situationer där boendesekreteraren inte samtidigt kan vara "lojal" mot den enskilde klienten (i rollen som socialarbetare) och mot bostadsföretaget. Att de intervjuade boendesekreterarna inte ger uttryck för att detta upplevs som ett dilemma kan bero på att de har övertagit hyresvärdens sätt att definiera de "felaktiga hyresgästerna".

Boendesekreterare (BS3) och hyresvärd (HV1) i samverkansprojekt 1 gör hembesök hos vräkningshotade hyresgäster för att "förebygga vräkningar". De menar att socialarbetarens tystnadsplikt om klientens personliga förhållanden inte utgör något hinder för dem i deras verksamhet. Boendesekreteraren tar emot samtal från hyresvärdar som meddelar att en hyresgäst har varit "störande" eller försummat hyresinbetalningar. I de fall dessa hyresgäster redan är aktuella som ärenden på socialkontoret meddelar boendesekreteraren hyresvärderna att "ärendet är omhändertaget". Om

hyresgästen inte sedan tidigare är känd av någon handläggare på socialkontoret gör boendesekreteraren och hyresvärden ett hembesök tillsammans. Man kan emellertid ifrågasätta klientens möjlighet att, vid dessa tillfällen, själv avgöra vilka personliga uppgifter han eller hon vill få utlämnade och själv vill lämna ut. Om hyresgästen vid det tillfället själv säger någonting om sina personliga förhållanden, anser boendesekreteraren och hyresgästen att "sekretessen är bruten" – "då är det ju öppet". De anser att det då är legitimt att hyresvärden får kännedom även om andra sådana personliga förhållanden som skulle kunna ligga hyresgästen i fatet vid bedömningar om denne skall få bo kvar eller om uppsägningen och vräkningsdomen skall dras tillbaka.

HV1: Om jag tar med mig [boendesekreteraren] *hem* dit ... *det* får jag göra enligt lagen. Det är fullt godkänt enligt lagen att ta med [boendesekreteraren] *hem* dit. Och [hon] får säga *precis* vad hon vill där borta och vi behöver inte prata med individen över huvud taget. Vad vi pratar om är hyresskulden. Sakligt. Är det så att hyresgästen i fråga då, vid det tillfället *själv* bryter sekretessen på annat håll också då. Då har hyresgästen gjort detta. Så att det *vi* gör är helt glasklart, på allas sätt och vis, enligt lagens ... Men det är klart att de blir väldigt *förvånade* att socialtjänsten kommer med hyresvärden. Det blir ju folk.

Man kan knappast anse att hyresgästen när denne svarar på en fråga eller försöker förklara sig i en sådan situation lämnat sitt medgivande till att personliga uppgifter kommer till hyresvärdens kännedom. Vid ett sådant oannonserat hembesök av socialtjänst och hyresvärd upplever det vräkningshotade hushållet sannolikt en maktlöshet och saknar kanske också rådruum för ett avgörande om vilken information som det kan skada hennes situation att hyresvärden får.

4 Vilka vräks och vilka får stanna?

I detta avsnitt fokuserar jag på det sätt på vilket representanter för bostadsföretag och socialtjänst (och i viss mån även förrättningsmännen) differentierar mellan och särbehandlar olika typer av vräkningshotade hushåll och vilka konsekvenser detta får för hushållskategorierna.

Särbehandling av hushållskategorier

Biståndsbedömningar görs med utgångspunkt i föreställningar om klientens "moral" och "ansvar" för den uppkomna situationen. Klienter som definieras som "stackare" anses inte kunna hållas ansvariga för sin situation. Dessa är socialarbetaren mer benägen att hjälpa, även om klientens inkomst är "över norm" och denne därmed egentligen inte skall anses berättigad enligt socialtjänstens praxis. Socialarbetaren gör däremot sällan undantag för klienter som definieras som "skurkar". Ensamstående personer, och kanske särskilt män med missbruksproblem, tenderar att tillskrivas eget ansvar för vräkningsrisker och tycks sällan få bistånd för att förebygga verkställningen. Denna kategori anses vara ansvariga för sina problem till skillnad från "stackarna".¹⁷ Kategoriseringar av klienter med utgångspunkt i bedömningar om de kan betraktas som ansvariga för den uppkomna situationen eller ej svarar ofta mot stereotypa bilder som genomsyrar samhället i stort. Lipsky poängterar att det inte är bedömningarna i sig som är problemet, utan att samhällseliga och stereotypa föreställningar om moral och ansvar tenderar att i hög grad påverka dessa bedömningar (Lipsky 1980, s. 110). På så vis skulle man kunna säga att socialarbetaren reproducerar dessa stereotypa föreställningar. Klienter kategoriseras utifrån ärendetyp (exempelvis "hyresskuld"), ålder, civilstånd och kön. Att kategorisera klienter är ett sätt att hantera klienter som ärenden. Den differentiering som sker dels utifrån nämnda kategorier, dels utifrån moraliska omdömen om klienterna kan ifrågasättas. Bedömningar med utgångspunkt i föreställningar om olika hushållskategoriernas moraliska ansvar för den uppkomna situationen avgör i stor utsträckning vilka kategorier som beviljas bistånd och vilka som faktiskt vräks, men typ av hushåll och problem visar sig också avgörande.

Enligt intervjuerna med representanter för bostadsföretag, socialtjänst och kronofogdemyndighet består de hushåll som faktiskt vräks oftast av ensamstående med märkbara missbruksproblem och

¹⁷ För denna s.k. stereotypiska dualism se vidare Sahlin (1994 och 1996). "Stackare" uppfattas vara "motiverade, oförskyllt drabbade och verkligt behövande samt sakna andra möjligheter att tillgodose sina behov" (Sahlin 1996, s. 334). "Skurkar" uppfattas däremot själva vara ansvariga för sina problem. De "anses ha 'prioriterat fel' och 'borde ha klarat sig' på sin inkomst". De anses inte berättigade till socialbidrag och får därmed avslag på ansökan. En klient kan beskrivas ömsom som "stackare" och som "skurk" beroende på situationen och beroende på vem som gör bedömningen. Detta visar, enligt Ingrid Sahlin, att hur klienten definieras beror på vilken typ av åtgärd som man beslutat att vidta, snarare än klientens karaktär (ibid. s. 323).

grunden för avhysningen är då obetalda hyror. Dessa hushåll uppges också ofta ha haft "störande beteende", men den formella grunden för vräkningen är hyresskulder. De anses själva vara ansvariga för vräkningen genom att ha "misskött" sig. Hyresgäster som betraktas som "störande" kan av hyresvärden utsättas för informella vräkningar då de ombes att flytta. Inga bostadsföretag accepterar avbetalningsplaner om hyresgästen också anses vara "störande". I dessa fall går socialtjänsten sällan in och beviljar bistånd till hyresskuld om hushållets inkomster ligger över socialbidragsnormen. De anses visserligen behöva hjälp, men inte primärt i form av bostad. De erbjuds sällan kontraktsumvandling när det står klart att vräkningen kommer att verkställas.

I dag hänvisas hushållen kanske till olika alternativa boendeformer som drivs av aktörer som kommunen, frivilligorganisationer eller privata företag. Ensamstående som bedöms ha andra problem utöver hyresskuld beviljas i vissa fall annat bistånd, exempelvis i form av hemtjänst eller kontakt med öppenvård. Deras "problem" skall dock inte bedömas vara av det allvarigare slaget eftersom de då visserligen kan anses behöva hjälp, men inte i första hand i form av bostad.

"Friska", ensamstående män och kvinnor, utan "riskbedömning", det vill säga utan några för socialtjänsten kända problem och med inkomster "över norm" får inte heller sådan hjälp från de sociala myndigheterna att de kan bo kvar. I dessa fall, liksom när det gäller ensamstående med missbruksproblem, är hyresvärden inte heller benägen att göra undantag från officiella regler. Socialtjänsten och hyresvärden anser att denna kategori av vräkningshotade hushåll "borde ha kunnat" betala hyran, trots att orsaken till människans problem enligt 6 § SoL inte ska avgöra bifall eller avslag på en ansökan om bistånd.

Vräkningar av "ensamstående", med eller utan missbruksproblem, och "gamla och sjuka" anses ofta som "nödvändiga" eller "positiva" vräkningar och genomförs "för att få fram ett agerande", så att det "händer" något.

Den kategori av vräkningshotade hushåll som väcker störst sympatier hos hyresvärd, socialtjänst och kronofogde är barnfamiljer. Avhysning av en barnfamilj anses aldrig som en "positiv" vräkning. När det gäller vräkningshotade barnfamiljer är hyresvärden ofta villig att avvakta med avhysningen eller att dra tillbaka den. Både socialtjänsten och förrättningsmännen är också angelägna att göra vad de kan för att en vräkning skall undvikas. Men

under vissa omständigheter anses en vräkning ändå vara "det enda rätta". Då uppfattas heller inte barnfamiljen som en "riktig" familj; som en "normalfamilj".

Ett sätt för "gräsrotsbyråkrater" att hantera det faktum att de inte kan hjälpa alla de utsatta människor de möter är att hjälpa dem som anses "förtjäna" det. Genom att göra för en del vad man inte kan göra för alla upprätthåller de en positiv självbild. Bristen på överensstämmelse mellan ideal och praktik suddas ut (Lipsky 1980). Medan det tycks finnas en uppfattning hos hyresvärd och socialtjänst att barnfamiljer sällan eller aldrig vräks möter förrättningsmännen trots allt barnfamiljer när de verkställer avhysningar. Deras kritik mot socialtjänsten är då hård.

KFM6: Ja, men jag tycker inte att de uppfyller socialtjänstlagen! Det är bara så alltså.

KFM5: Vi tycker det att det borde funka bättre i alla fall.

KFM6: Det funkar dom gånger när familjen har kontakt med soc *innan*. Då funkar det, för då vet dom vad det gäller. Då är det inga problem. Men om det är en inflyttad familj eller någon som inte är känd, då får dom en lapp i lådan "ta kontakt om ni vill ha hjälp" och det kan vara en, två eller sju barn, det har ju inte soc en aning om.

Vräkningshotade hushåll får, enligt intervjuade tjänstemän, hjälp genom bistånd till hyresskulden, eller på annat sätt, i den mån socialtjänsten bedömer att myndigheten har ett "socialt ansvar". Bedömningar av vilka hushåll som skall beviljas ekonomiskt bistånd så att en vräkning kan förhindras framträder som tydligast när de vräkningshotade hushållen har inkomster som ligger "över norm" och därmed egentligen inte är berättigade till bistånd enligt lokal praxis. Två fall har beskrivits tidigare.¹⁸ Hushållen kategoriserades som "barnfamiljer". De avgörande grunderna för besluten att bevilja bistånd till hyresskuld var i det ena fallet att kvinnan låg i en vårdnadstvist, i det andra att kvinnan "misshandlats och terroriserats" av sin man. Kvinnorna i dessa familjer definieras som "stackare" och hålls som sådana inte ansvariga för de problem som anses ha föregått vräkningshotet. De framhålls också som utan moralisk skuld till sina problem och bidrag till hyresskuld framställs som adekvat stöd för att de skall klara upp sin situation.

Socialtjänstens bedömningar resulterar emellertid inte alltid i att barnfamiljen får en sådan hjälp att en vräkning kan undvikas. Ett

¹⁸ Se avsnitt 3, under rubriken "bistånd till hyresskuld".

exempel har tidigare redovisats.¹⁹ Nedan ges ytterligare ett exempel på hur bedömningar görs när barnfamiljer vräks.

Hushållet består av en man och hans sjuttonåriga son. Mannens inkomst ligger över norm och han anses därmed inte vara berättigad till bistånd för att betala sin hyresskuld. Den intervjuade boendesekreteraren gör, tillsammans med hyresvärden, hembesök hos mannen för att få honom att förstå hur viktigt det är att betala hyran och att prioritera hyran framför andra utgifter. Boendesekreteraren och hyresvärden menar att mannen ”brister i föräldransvaret” då han försummar hyresinbetalningarna. Mannen själv menar orsaken till hyresskulden är att han haft stora utgifter i samband med julfirandet tillsammans med sonen. Boendesekreteraren och hyresvärden bestämmer sig efter en tid för att låta ärendet gå till avhysning eftersom mannen fortsatt att försumma hyresinbetalningarna; ”ibland måste man ju *riktigt* skaka om för att det ska *hända* något. Alltså så att de fattar att det är *allvar*”. Mannen blir förtvivlad. Boendesekreteraren berättar vidare:

BS3: Då så säger han så här ... ”Men jag förstår *inte* ... alltså ni kan ju inte vräka mig, jag har ju min pojke.” ”Men din pojke”, som då var sjutton år, ”kan ju bo hos sin mamma”. Så får vi ju *alltid* kolla upp. ... Det blir ju min roll. Finns det någon *annanstans* för den här ungdomen eller barnet att vara. Ja, det fanns en mamma, som direkt kom och hämtade pojken. När hon liksom fick reda på att så här var det. Då *hämtade* hon hem pojken. Så att i våra ögon blev han en *ensamstående* vuxen man, för att *aldrig* hamna i den situationen att det står ett *barn där*, med liksom väska i hand och bara undrar vad som händer. [...] Och det är ingen fara. Alltså, det var ju en *frisk* medelålders man. Förstår du? Jag menar det var ju ingen riskbedömning i honom på *det* sättet. Han levde väl lite vid sidan om och det är väl likaså gott att man inte vet riktigt vad han sysslar med kan man ju säga. Han hittade sina sidospår. Sen är det ju ingen som har sett honom.

För att kunna upprätthålla idealet – att aldrig låta en barnfamilj bli vräkt – skapar boendesekreteraren en ”ny” bild av hushållet. Då barnet förflyttats till mamman blir mannen till en ”ensamstående vuxen man” och därmed ”utan riskbedömning”. På så vis kan beslutet att låta vräkningen gå till verkställighet tas utan att det kommer i konflikt med vare sig de regler och den praxis som finns inom verksamheten eller boendesekreterarens privata värderingar och samhällsliga ideologier om ”familjen” som ett ideal att värna

¹⁹ Se avsnitt 3, under rubriken ”kontraktsomvandling”.

om. Barn kan – till skillnad från vuxna – inte hållas ansvariga för det problem som lett fram till ett vräkningshot. Därför, menar en intervjuad boendesekreterare, skall inte barnet behöva lida för problem som barnets föräldrar kan hållas ansvariga för. Av hänsyn till barnet försöker de därmed undvika att barnfamiljer vräks. I exemplet ovan kan barnet bo hos sin mor. Därmed definieras mannen som en frisk, ensamstående man som borde kunnat betala hyrorna. Ansökan om bistånd till hyresskulden avslås och mannen vräks.

En annan socialekreterare bekräftar detta sätt att – när beslutet om att låta avhysningen verkställas är fattat – skapa sig en ny bild av hushållet genom helt enkelt se till att skilja barnen från vräkningshotade föräldrar:

SE: Men man kan väl säga så här att när det gäller barnfamiljer, alltså människor som har underåriga barn, eller minderåriga barn boendes hemma hos sig – dom blir aldrig bostadslösa. För det *får* vi inte. Vi får inte tillåta det alltså.

CL: Nej. Och vad menar man med bostadslösa, då menar du helt ... saknar tak över huvudet och så?

SE: Ja. Jo. Att dom blir vräkta och vi har ingenting att erbjuda dom. Det får inte ske. Utan vi jobbar alltid på det och ibland kan det ju faktiskt vara så att vi har en mamma som bor med två barn och så blir hon vräkt. Men då visar det sig att hon har gemensam vårdnad. Det finns en pappa som har en villa [i ett bostadsområde], ja, då flyttar ju barnen dit naturligtvis. Det är ju så man löser det. Men alltså man *löser* det på något vis. Dom hamnar alltså inte på gatan.

När barnen väl har skilts från modern eller fadern i det vräkningshotade hushållet och placerats någon annanstans (hos den andra vårdnadshavaren, hos andra släktingar eller tillfälligt hos en fosterfamilj eller liknande) anses det legitimt att låta avhysningen verkställas. Då uppfattas och kategoriseras hushållet inte längre som "en familj", utan som "ensamstående" – en kategori av vräkningshotade hushåll som anses "borde kunnat" undvika en vräkning och "borde kunna" ordna en ny bostad på egen hand. Att hushåll som inledningsvis kategoriseras som "barnfamilj" på detta sätt kan "förvandlas" till "ensamstående" ger Annette Rosengren ett exempel på i boken "Mellan ilska och hopp" (2002, under utgivning). Då socialtjänsten beslutar att *inte* gå in med sådana insatser att vräkningen kan förhindras blir en omdefiniering av hushållet ett sätt att hantera bristen på överensstämmelse mellan ideal och praktik. Det

tycks alltså som om beslut om att låta vräkningen av barnfamiljer verkställas tas först, därefter skapas en ny bild av hushållet (jfr. Sahlin 1996, s. 320–334).

Stöd för att det förhåller sig på det här viset finns i intervjuer med tjänstemän såväl som i intervjuerna med de bostadslösa. De observationer som jag gjorde när jag följde med en förrättningsman för att verkställa avhysningar bekräftar också detta resonemang. Två exempel ges nedan.

Familjen består av en kvinna i femtioårsåldern och hennes son som är i tjugofemårsåldern. Kvinnan har sedan början på 1970-talet bott hos samma hyresvärd och alltid skött sina hyresbetalningar exemplariskt. Sedan ett eller ett par år tillbaka har kvinnans sambo periodvis bott i hennes lägenhet. Hennes son, som tidigare bott tillfälligt hos vänner och bekanta, bor också hos henne efter en kortare period på sjukhus där han vårdats för psykiska problem. Hyresvärden sade upp kvinnans hyreskontrakt med hänvisning till att hennes sambo "trakasserat grannarna" och hänvisar till att sambon är dömd för brott som riktade sig mot boende i området. Kvinnan motsade sig uppsägningen av hyreskontraktet och ärendet togs då upp i hyresnämnden som beslutar att kvinnan skall flytta vid hyrestidens utgång med följande motivering:

En hyresgäst måste se till att störningar som åstadkoms av personer som hör till hans hushåll eller gästar honom upphör. Även om ganska långtgående krav ställs på hyresgästen i detta avseende, anser nämnden att det inte blivit tillförlitligt styrkt att omständigheterna är sådana att hyresrätten är förverkad. Det är dock klarlagt att [personnamn] åsidosatt sina förpliktelser i så hög grad att avtalet skäligen inte bör förlängas. Hyresvärdens talan skall alltså bifallas.

Den berörda kvinnan överklagade ärendet till Svea Hovrätt som emellertid inte ändrade på hyresnämndens beslut och kvinnan och hennes son vräktes (Hyresnämnden, ärende nr 3810-00; Svea Hovrätt, beslut nr SÖH/60). Sambon hade vid det tillfället redan flyttat ut ur lägenheten. Representanter från socialtjänsten närvarade vid avhysningen, vilket de vanligtvis gör när barnfamiljer vräks. Anledningen till att de närvarade vid denna avhysning uppgavs vara att kvinnan i samband med vräkningen betraktades som bostadslös. De kunde erbjuda henne några veckors boende på ett behandlingshem och hoppades att de under den tiden skulle kunna ordna så att hon skulle kunna flytta till Altbos s.k. skyddade boende. Kvinnans son betraktades som en "ensamstående" man. Han tillhörde inte samma

socialkontor som sin mor och erbjöds därför ingen hjälp i samband med vräkningen. Han plockade med sig det som han kunde bära och lämnade platsen. Representanterna från socialtjänsten kände till att han tidigare bott tillfälligt hos vänner och bekanta och ibland sovit ute. Samtidigt säger en av dessa representanter till mig att "ingen behöver sova ute i dag" – "alla kan få någonstans att bo".

En annat hushåll som jag mötte i samband med att jag observerade en avhysning bestod av en kvinna som hade tre barn. Hon hade tidigare haft vårdnaden om barnen men de bodde med sin far sedan något eller några år tillbaka. Kvinnan hade tidigare beviljats bistånd för betalning av uppkommen hyresskuld. Eftersom hon vid vräkningsshotet kunde betraktas som "ensamstående", snarare än att kategoriseras som "barnfamilj" beslutades att ansökan om bistånd för betalning av hyresskuld skulle avslås. Det är oklart var hon skulle erbjudas boende (egna minnesanteckningar, KFM mål nr 14-31006-01).

Intervjuer såväl som observationer tyder alltså på att de sociala myndigheternas bild av att "barnfamiljer" nästan aldrig vräks eller åtminstone aldrig blir bostadslösa kan upprätthållas på två sätt. För det första betraktas de "barnfamiljer", när beslutet fattas om att låta vräkningen verkställas, inte som "normalfamiljer", kanske eftersom de inte motsvarar bilden av en typisk kärnfamilj. För det andra kan man tydligt se hur kontraktsinnehavaren betraktas som "ensamstående" när barnen som tillhör hushållet flyttas någon annanstans. På så sätt kan idealet att inte tillåta att barnfamiljer vräkas upprätthållas.

Bilden av bostadslösa som "ensamstående"

Efter att avhysningen verkställs har hushållet (ofta) både en betalningsanmärkning och (alltid) en vräkningsdom registrerad. Detta medför att det vräkt hushållet är utestängt från den reguljära bostadsmarknaden för en lång tid framöver. Ironiskt nog är de "alternativa boenden" som Göteborgs kommun har att erbjuda, direkt eller via frivilligorganisationer och privata företag, i hög grad organiserade för ensamstående bostadslösa, vilket medför att det är mycket svårt att som ett par eller som en familj få en bostad inom denna särskilda boendesfär.

Intervjuerna med de bostadslösa i Göteborg visar dels att separation kan vara nödvändigt för att få tillgång till en bostad inom den sekundära bostadsmarknaden. Det saknas alltså möjligheter för bostadslösa par och i viss mån även barnfamiljer att få bo tillsammans i kommunens eller de frivilliga organisationernas boendeformer för hemlösa i Göteborg. En bostadslös kvinna berättar exempelvis i en intervju när hon och hennes man vräks från deras gemensamma bostad:

Mannen får till att börja med en plats på ett jourboende och sedan en lägenhet i s.k. skyddat boende inom Altbo. Kvinnan, som vid den tiden sover utomhus eller hos bekanta, förbjuds av Altbos personal att besöka sin man och än mindre övernatta där. Villkoret för att han skulle få tillgång till bostaden var nämligen att han sade upp sin kontakt med henne. Kvinnan kan inte få grunderna för detta beslut redovisade för sig eftersom socialtjänsten hänvisar till att ärendet är sekretessbelagt (se vidare Löfstrand 2001s. 54 f.). Att det ibland kan vara nödvändigt att separera och att det därmed är svårt för par och familjer att bo tillsammans bekräftas bland annat i en intervju med en representant för socialtjänsten.

SI: Vi kan ibland ha ambitionen att separera två människor åt utifrån att dom är, dom är ... ehh ... destruktiva för varandra så att säga.

En avhysning som verkställs kan av de intervjuade myndighetspersonerna ibland betraktas som en katalysator till förändring som kan vara positivt i sig. En vräkning kan användas "för att få fram ett agerande" och för att få klienten att bli "medgörlig", samarbeta med socialtjänsten utifrån deras bedömningar av situationen. Det behöver knappast ens nämnas att den typ av agerande och de bedömningar handlingarna grundar sig på för de utsatta framstår som både godtyckligt och integritetskränkande.

5 Avslutande sammanfattning

Vräkningshotade hushåll kan undgå avhysning genom informella kontakter med grannar och hyresvärd. Övriga tillvägagångssätt för att undvika vräkning som tagits upp i denna rapport är att de sociala myndigheterna beviljar bistånd vid klagomål och hyresskuld eller tecknar ett kommunalt kontrakt på lägenheten och hyr ut den i andra hand till hyresgästen. Intervjuerna med de två vräkningshotade hushållen visar att "svartjobb" kan vara det enda sättet att

undvika avhysning när man avvisats av socialtjänsten. I de fall hyresvärderna har en formell grund för avhysning är det ytterst upp till hyresvärderna att besluta vilka hyresgäster som skall få bo kvar och i vilka fall vräkning skall verkställas. Socialtjänsten kan dock när som helst under processen intervensera på olika vis. De kan besluta om nämnda typer av bistånd, vilka kan förhindra en vräkning och de kan förhandla med hyresvärderna. Besluten fattas på grundval av bedömningar av hyresgästens rättighet till bistånd och på tolkningar av det vräkningshotade hushållets situation, behov och ansvar. I denna rapport har framhållits att socialtjänsten har ett relativt stort utrymme att definiera den verklighet som besluten om bifall eller avslag på ansökan om bistånd vid hot om vräkning grundar sig på. Både hyresvärd och socialtjänst identifierar och definierar olika hushållskategorier, vilket ger legitimitet till särbehandling.

Gräsrotsbyråkratens specifika position – som karaktäriseras av en hög grad av autonomi i förhållande till respektive ledning – medger ett visst handlingsutrymme och därmed möjligheter att utöva diskretionär makt i bedömningarna av vilka vräkningshotade hushåll som "förtjänar" hjälp att undvika avhysning. När beslut om verkställighet av vräkningen har fattats tenderar dock såväl hyresvärd som socialtjänst att förneka att de haft detta handlingsutrymme.

Deras sätt att förhålla sig till vräkningshotade hyresgäster genom att kategorisera och differentiera dem relateras i denna rapport till "gräsrotsbyråkratens" dubbla roll. De kan välja att antingen agera "byråkratiskt" eller att agera "professionellt". Att vara "professionell" betyder framför allt att göra egna bedömningar och agera utifrån dessa genom att "göra undantag från regeln" för de vräkningshotade hyresgäster som kategoriseras och som inte hålls ansvariga för sina problem. Även om det finns en rättslig grund för avhysning kan dessa få en sådan hjälp att de kan bo kvar. De kan exempelvis beviljas bistånd för att betala en hyresskuld trots att hushållets inkomst ligger över norm och de därmed, enligt socialtjänstens praxis i många kommuner, egentligen inte är berättigade till bistånd.

Kategoriseringen av klienter kanske inte kan ifrågasättas i sig. Däremot kan man ifrågasätta de subjektiva värderingar som kategoriseringen av, och differentieringen mellan klienter bygger på. Ett hederskodex främst för socialarbetarna och förrättningsmännen är att aldrig låta en barnfamilj bli vräkt. Det anses däremot legitimt att vägra "ensamstående" och "friska" hyresgäster hjälp att undvika en

avhysning (eftersom de "borde kunnat" betala hyran). Detsamma gäller för dem som faller inom kategorin "knarkare, pundare och missbrukare" liksom "gamla och sjuka". Dessa anses behöva "hjälp" (men inte bostad) och bedöms inte "klara eget boende" (Sahlin 1996). Sådana vräkningar kan beskrivas som "positiva" och "nödvändiga" för individens eget bästa.

Differentieringen mellan olika kategorier av vräkningshotade hyresgäster bygger på subjektiva värderingar som ligger i linje med stereotypa föreställningar i samhället i övrigt. Därmed finns det en fara att "gräsrotsbyråkraten" genom sina bedömningar reproducerar dessa stereotypa bilder genom att helt enkelt realisera deras öden. Värderingar och bedömningar kan med andra ord fungera som självuppfyllande profetior och därmed kan bedömningarna (åtminstone i efterhand) upplevas som riktiga eller korrekta.

I de fall när de inte kan undvika att handla tvärs emot institutionens normer – som exempelvis när barnfamiljer vräks – kan de omdefiniera det vräkningshotade hushållet för att på så vis hantera bristen på överensstämmelse mellan ideal och praktik. Om exempelvis föräldrar och barn skiljs åt i samband med avhysningen blir de vuxna "ensamstående" – en kategori av vräkningshotade hyresgäster som antas lösa sina problem på egen hand.

Konsekvenserna av kategoriseringar och sätt att differentiera mellan vräkningshotade hushåll blir särskilt allvarliga eftersom det tycks finnas en överensstämmelse mellan de inblandade parternas (hyresvärd, socialtjänst, kronofogde) sätt att förhålla sig till olika hushållskategorier. Exempel på hur sådana gemensamma synsätt uppstår när boendesekreterare inom socialtjänsten övertar bostadsföretagens perspektiv på "problemhushåll" tas i rapporten upp i samband med presentationen av några pågående samverkansprojekt.

Eftersom det är hyresvärderna som i samverkansprojekten anger villkoren för hur samarbetet bedrivs och boendesekreteraren dessutom tenderar att överta hyresvärdens bild av "problemhushåll" finns det en uppenbar risk att boendesekreteraren lämnar ut uppgifter om klienter som ligger dessa i fatet vid bedömningar om de skall få bo kvar – om uppsägningen och vräkningsdomen skall dras tillbaka – eller när klienten vid ett senare tillfälle uppträder som bostadssökande. Man kan alltså ifrågasätta hur sekretesslagen tillämpas. Man kan inte heller ta för givet att hyresgästen, då denne vid ett oannonserat hembesök svarar på boendesekreterarens och hyresvärdens frågor, har lämnat sitt medgivande till att personliga uppgifter om honom kommer till hyresvärdens kännedom.

Hyresgästen saknar kanske också rådrom för ett avgörande om vilken information som han inte behöver eller bör lämna ut.

I samverkansprojekt mellan hyresvärd och boendesekreterare – i syfte att förebygga vräkningar – anger hyresvärden villkoren för samarbetet och boendesekreteraren tvingas eller väljer att ställa upp på dessa. Boendesekreteraren kan *uppleva* att hennes handlingsutrymme ökar, men det förefaller ske på bekostnad av de utsatta husfallen och till gagn för hyresvärdens legitimitet. Hyresvärden är den som ytterst kontrollerar bostadsmarknadens ”ingång” såväl som ”utgång” (Flyghed 2000) genom att avvisa respektive avhysa ”felaktiga hyresgäster”. När boendesekreteraren överger rollen som klienternas ”advokat” och i likhet med hyresvärden antar rollen som ”gränskontrollant” (Sahlin 1996) och då de dessutom delar uppfattning om *vilka* de ”felaktiga” hyresgästerna *är* – bedömningar som inte enbart har sin grund i rättsliga regleringar utan snarare i bostadsföretagens ekonomiska riskbedömningar i kombination med deras egna privata värderingar om moral och ansvar – så exkluderas dessa från bostadsmarknaden för en mycket lång tid framöver.

Referenser

Litteratur

- Cedersund, Elisabeth (1992). *Från personligt problem till administrativt beslut. Att ansöka om ekonomiskt bistånd*. Studies in Communication 33, Linköping: Universitetet i Linköping.
- Christensen, Anna (1994). *Hemrätt i hyreshuset. En rättsvetenskaplig studie av bostadshyresgästens besittningsskydd*. Stockholm: Juristförlaget.
- Clevesköld, Lars & Lundgren, Lars & Thunved, Anders (2001). *Handläggning inom Socialtjänsten*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Fahlberg, Gunnar & Magnusson, Nils (1999). *Socialtjänstlagarna. Bakgrund och tillämpning*. Stockholm: Liber AB.
- Flyghed, Janne (1995). "Vräkt till hemlöshet? Vräkningar i Sverige 1982–1994." *Socialvetenskaplig tidskrift*, årg. 2, nr 2, s. 99–116.
- Flyghed, Janne (2000). "Vräkning – orsak eller verkan? En studie av marginellt boende", i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*, Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hydén, Lars-Christer (1995). "Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen." *Socialvetenskaplig tidskrift*, årg. 2, nr 3, s. 194–207.
- Hydén, Lars-Christer (1996). "Att besluta om socialbidrag." *Socialvetenskaplig tidskrift*, årg. 3, nr 3, s. 180–194.
- Kullberg, Christian (1994). *Socialt arbete som kommunikativ praktik. Samtal med och om klienter*. Linköping Studies in Arts and Science 115. Linköping: Linköpings universitet.
- Lipsky, Michael (1980). *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Löfstrand, Cecilia (2001). *Boendetrappor & bostadslöshetskarriärer i Göteborg. En pilotstudie*. Göteborg: Räddningsmissionen.
- Rosengren, Annette (2002, under utgivning). *Mellan ilska och hopp. Om kvinnor, hemlöshet och att vara utstött*.

- Sahlin, Ingrid (1993). *Socialtjänsten och bostaden. Redovisning av en enkätundersökning om socialtjänstens metoder och resurser för att lösa klienternas bostadsproblem*. Research Report. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Sahlin, Ingrid (1994). *"Stackare" eller "skurk"? – om den kluvna klientbilden*. Research Report 1994:1. Lund: Kriminalvetenskapliga nätverket vid Lunds universitet.
- Sahlin, Ingrid (1996). *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund: Arkiv förlag.
- Sahlin, Ingrid (2000). "Den sekundära bostadsmarknaden och dess betydelse för 1990-talets hemlöshet.", i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Selznick, Philip (1949). *TVA and the Grassroots. A study in the Sociology of Formal Organizations*. Berkley och Los Angeles: University of California Press.
- Skorup, Ulf (1998). *Hyreslagarna efter reformen 1998*. Stockholm: Kommentus Förlag.
- Socialstyrelsen (2000). *Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de?* Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1.
- SOU 1996:156. *Bostadspolitik 2000 – från produktions- till boendepolitik*. Slutbetänkande av Bostadspolitiska utredningen.
- SOU 2000:14. *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Delbetänkande av Kommittén för hemlösa.
- Stenberg, Sten-Åke (1984). *Vem vräks? Vräkningshotade hushåll i tre kronofogdedistrikt*. Stockholm: Institutet för Social Forskning.
- Stenberg, Sten-Åke (1990). *Vräkt ur folkhemmet. En studie av vräkningarna i Sverige under 1900-talet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Swärd, Hans (2000). "Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle", i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Tryckta källor

Jordabalken 12 kap. ("hyreslagen").

Kronofogdemyndigheten (1999). Kronofogdemyndigheten informerar. *Betalningsföreläggande och handräckning*. Utgiven av Riksskatteverket, RSV 926, utgåva 5.

Sekretesslagen (1980:100).

Socialtjänstlagen (1980:620, 2001:453).

Utsökningsbalken 16 kap.

Otryckta källor

Hyresnämnden i Göteborg, Beslut 2001-02-12.

Justitieombudsmannen (JO), Beslut 1998-12-04. Anmälan mot stadsdelsförvaltningen Linnéstaden i Göteborgs kommun m.fl.

Justitieombudsmannen (JO), Beslut 2001-03-23. Anmälan mot en tjänsteman vid socialförvaltningen i Skellefteå kommun angående bl.a. brott mot tystnadsplikten.

Kronofogdemyndigheten, Summarisk process, Utslag 2001-06-26.

Kronofogdemyndigheten, Summarisk process, Utslag 2001-05-11.

Svea Hovrätt, Beslut nr SÖH/60.

Författarpresentation

VOLKER BUSCH-GEERTSEMA är sociolog och forskare vid Institutet för social planering och social forskning (GISS) i Bremen samt Tysklands korrespondent i European Observatory on Homelessness.

ANDREAS KARLSSON är leg. psykolog och doktorand vid institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska Institutet.

CECILIA LÖFSTRAND är doktorand vid sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

ANNA QVARLANDER är internationell samhällsvetare med inriktning mot sociologi. Verksam vid Socialstyrelsen och medförfattare till Socialstyrelsens rapport *Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de?*

WEDDIG RUNQUIST är socionom och frilansskribent. Medredaktör för boken *Hemlöshet – en antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Sekreterare i Kommittén för hemlösa.

INGRID SAHLIN är docent i sociologi och forskarassistent vid sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Hennes huvudsakliga forskningsområden är brottsprevention och hemlöshet.

GÖRAN SEMB är psykolog och doktorand vid institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska Institutet.

ÖRJAN SUNDIN är fil. dr och leg. psykolog. Verksam vid institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska Institutet. Hans huvudsakliga forskningsområden är stress och ångestsjukdomar.